

Veřejná volba (Public Choice)

Rozšířený multimediální průvodce studiem

Malý, I. – Špalek, J. – Hyánek, V.

ESF MU Brno, 2012

Úvod

Vážení čtenáři,

dostává se vám do rukou studijní text poněkud neobvyklé formy. Na klasická vysokoškolská skripta je příliš útlý, na tzv. průvodce studiem zase rozsáhlý. Nazvali jsme ho „rozšířený multimediální průvodce studiem“, ale nelekejte se, jsme si jistí, že práce s ním nebude ani zdaleka tak komplikovaná, jak zní tento podtitul.

Naším cílem bylo využít současných možností elektronických textů tak, abyste měli při přípravě a studiu předmětu Veřejná volba maximální komfort. Studijní text vás pomocí hypertextových odkazů provádí jak povinnými texty obsaženými v tzv. „čítance“, tak prezentacemi z přednášek, zpracovanými v PowerPointu. Současně v něm máte k dispozici stručný souhrn hlavních tezí a pojmů. Doporučujeme vám, abyste nelitovali času a pracovali i s otázkami k zamyšlení, které najdete za každou kapitolou.

Teorie veřejné volby se za téměř šedesát let od svého vzniku vyvinula do podoby vlivné a bohatě strukturované ekonomické disciplíny. Naším cílem při koncipování tohoto předmětu bylo, abychom vám nabídli předmět, který se rozsahem i strukturou co nejvíce podobá standardním předmětům na renomovaných ekonomických fakultách. Tomu odpovídá i rozsah povinné literatury, který je tvořen vybranými kapitolami z několika základních titulů (JACKSON – BROWN (2003), BUCHANAN (1998), MUELLER (2003), HILLMAN (2003) A ŠPALEK (2010)). Specifikaci studijní literatury najdete pochopitelně v záhlaví každé z kapitol. Na konci každé z nich pak mohou zájemci o hlubší studium najít seznam použité a doporučované literatury.

Považujeme Teorii veřejné volby za fascinující pokus uplatnit ekonomickou metodologii na studium specifického lidského chování, které bezprostředně ovlivňuje, jak lidé zacházejí se vzácnými zdroji při uspokojování svých potřeb. Byli bychom velmi rádi, kdyby vás studium tohoto předmětu dovedlo k vlastním odpovědím na věčné otázky vztahu mezi jednotlivcem a společností, podstaty vlády a jejích ekonomických funkcí. Přejeme vám při tom hodně úspěchů.

Pokud vás text inspiruje k připomínkám, radám či doplnění velice rád je přivítáme*.

autoři

V Brně leden 2012

* nejlépe na adresách ivan@econ.muni.cz, spalek@econ.muni.cz

Sylabus předmětu Public Choice (Veřejná volba)

Anotace

Teorie veřejné volby je často označována jako analýza kolektivního rozhodování. Studuje procesy, které vedou k tvorbě kolektivních rozhodnutí jako součtu individuálních preferencí. Veřejná volba se proto zajímá nejen o samotné fungování rozhodovacích mechanismů (zejména efektivnosti variantních hlasovacích mechanismů), ale i o chování zainteresovaných jednotlivců a skupin. Proto tradičními tématy veřejné volby analyzují chování voličů a politiků, stejně jako dalších subjektů s potenciálním vlivem na výsledek rozhodovacích procesů – byrokracie, zájmové a lobbistické skupiny.

Předmět Veřejná volba pokrývá většinu z těchto témat. Představuje dílo Buchanana, Tullocka, Downse, Olsona, či Muellera. Kurz je doplněn o prezentaci metod a výsledků moderního přístupu ke studiu veřejné volby – ekonomických experimentů.

Cíle předmětu

Hlavním cílem předmětu je prohloubení základních vědomostí studenta zabývajícího se veřejným sektorem o nezbytný aspekt vlivu politického procesu na přijatá řešení. Do určité míry předmět přináší nový pohled na efektivnost veřejného sektoru, neboť do analýz vnáší předpoklad metodologického individualismu. Rozhodnutí veřejného sektoru tak nejsou dále vnímána pouze jako výsledek objektivní ekonomické analýzy, ale také jako výsledek střetu zájmů jednotlivých aktérů veřejné volby. Student se proto v rámci předmětu dozví jaká je role jednotlivých subjektů (hráčů) v procesu tvorby kolektivního rozhodnutí.

Dalším dílčím cílem je motivovat alespoň některé ze studentů k hlubšímu studiu teoretických problémů spojených s fungováním veřejného sektoru.

Obsah

1. Úvod do Teorie veřejné volby. Co nového přinesla?	2
2. Alokační neefektivnost a tržní selhání.....	6
3. Stát jako nástroj koordinace a regulace individuálních akcí.....	14
4. Vliv fiskálních institucí na výsledek veřejné volby.....	17
5. Veřejná volba v přímé demokracii.....	21
6. Hlasovací pravidla a alternativní mechanismy rozhodování	26
7. Zastupitelská demokracie a federalismus I.	33
8. Zastupitelská demokracie a federalismus II – rozšiřující témata ..	39
9. Charakteristické chování voličů	44
10. Ekonomie byrokracie.....	48
11. Zájmové skupiny a lobbying	52
12. Veřejná volba ve světle experimentální a behaviorální ekonomie .	56

1. Úvod do Teorie veřejné volby. Co nového přinesla?

Demokratický individualismus versus “veřejný zájem”, kolektivismus apod. Svoboda, individualismus a veřejný sektor – úvod do teorie veřejné volby. Homo politicus stejný jako homo economicus?

Základní literatura:

BUCHANAN (1998, pp.3-21), JACKSON-BROWN (2003, pp. 112-119), JASTRZEMBSKÁ (2010), MUELLER (1976).

Prezentace

Shrnutí

V tržním sektoru rozhoduje o tom, co se bude produkovat, prodávající i kupující na základě ekonomického mechanismu trhu. Základním kritériem jejich rozhodování je cena statku a její porovnání k míře užitku, kterou mu statek přinese v podobě uspokojení konkrétní potřeby.

Sama podstata veřejného sektoru takové rozhodnutí vylučuje. Ve veřejném sektoru se rozhoduje o tom, který subjekt a v jaké výši přispěje do veřejných příjmů, a který subjekt a v jaké výši bude mít užitek z veřejných výdajů. Děje se tak politickým rozhodnutím, které je nazýváno veřejnou volbou. Informace prostřednictvím ceny je nahrazena hlasováním. Hlasováním je stanoven (zejména) objem veřejných rozpočtů a struktura výdajů. Je otázkou, co z tohoto faktu plyne pro ekonomické aspekty těchto rozhodnutí. Ekonomové zajímá, zda v těchto podmínkách, kdy jsou lidé dotazováni, čemu dávají přednost, pravdivě vyjádří své preference. Existuje nějaký způsob, kterým je možné přimět jednotlivce, aby vyjádřili svůj pravdivý požadavek, co se týče veřejných statků? (Jde o otázky na hranici politologie a ekonomie. Snažíme se porozumět ekonomickým aspektům politického dění.)

Zkoumáme přitom zejména otázky typu:

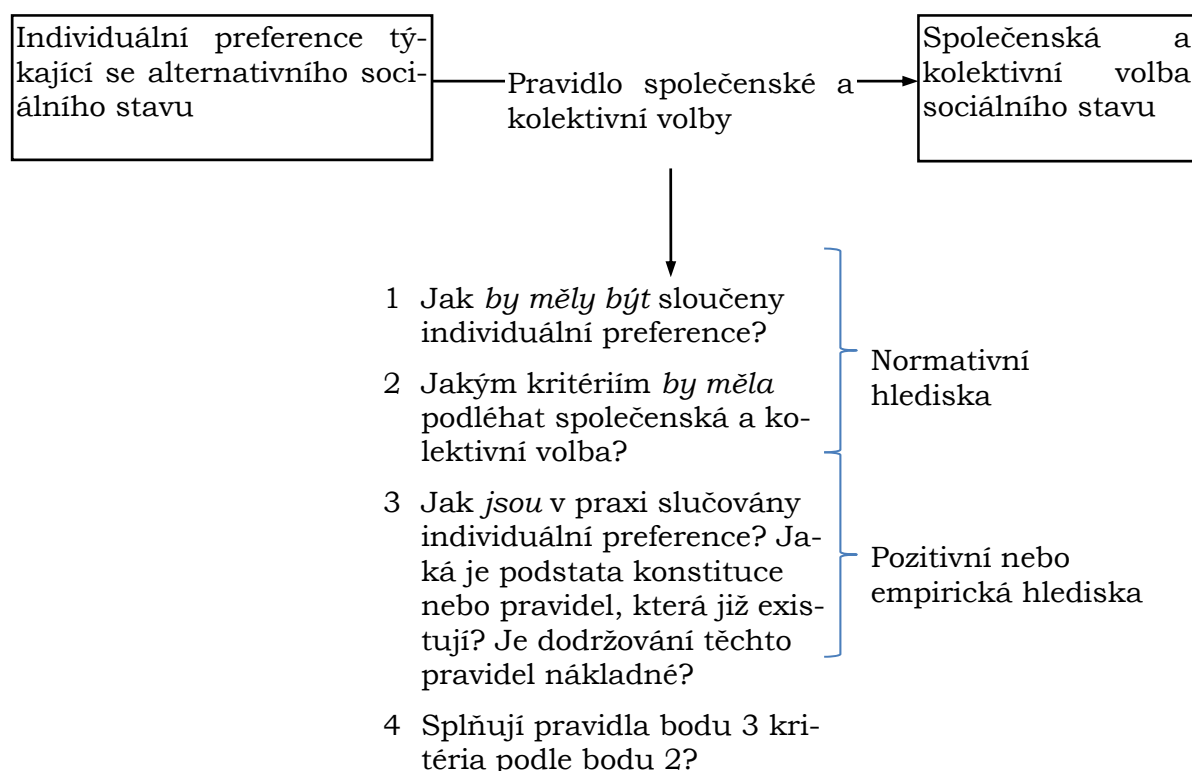
- Jak je určována výše výdajů na veřejné statky v demokratické společnosti.
- Jak přesně je reagováno na požadavky občanů.
- Existuje v demokratické společnosti lepší vymezení úrovně veřejných statků?
- Existuje postup, který lépe odráží priority jednotlivců ve společnosti?

Předmět teorie veřejné volby:

Teorie veřejné volby je často označována za analýzu kolektivního rozhodování. Studuje procesy vedoucí ke kolektivním rozhodnutím jako k sumě preferencí jednotlivců. Proto se veřejná volba nezajímá pouze o fungování tohoto rozhodovacího mechanismu samotného (zejména efektivností alternativních hlasovacích mechanismů), ale zajímá se rovněž i o chování osob a skupin, kteří se ho účastní. Veřejná volba tudíž tradičně analyzuje taková témata, jako chování voličů a politiků a dalších subjektů, které mohou ovlivňovat rozhodovací proces – byrokracie, zájmových skupin, jakož i lobbying.

S jistou mírou zjednodušení lze problémy stojící v centru pozornosti teorie veřejné volby rozdělit do dvou skupin. Do první skupiny spadají problémy související s kolektivním jednáním, otázky týkající se zdůvodnění existence tohoto typu koordinace a alokace zdrojů. Do druhé skupiny spadají otázky týkající se vlastností a rysů volebních procedur, skládání preferencí a chování voličů. JASTRZEMBSKÁ (2010).

Také se v této souvislosti hovoří o tzv. normativní a pozitivní veřejné volbě. (Podrobněji viz následující schéma).

Metodologický individualismus:-----

„Tento metodologický koncept, který spolu s teoretickým, samostatným, naprosto racionálně uvažujícím, pouze a jen na maximalizaci svého vlastního užitku se soustředícím člověkem nazývaným homo economicus, tvoří hlavní východiska teorie veřejné volby. Pojem individualismus je možno obecně definovat jako společenský postoj či názor, pro něhož je typické, že na první místo staví vlastní zájmy a společenskou nezávislost individua (jednotlivce) spolu s plným právem na prosazování svého „já“. Metodologický individualismus, i když se může zdát v některých rysech shodný, se od „klasického“ modelu individualismu významným způsobem liší. K celému pojetí ekonomické vědy přistupuje naprosto racionálně a vše vysvětluje na modelu racionálně se chovajícího a izolovaného člověka ekonomického.“ (ŘÍHA, 2011)

Metodologický individualismus byl zejména rozveden v pracích Downse, Buchananana, Tullocka a McKeana. Jednotlivci si vytvářejí soubor preferencí a jejich chování směřuje k maximalizaci cílů (tj. užitku), které jsou podřízeny řadě omezujících faktorů, zahrnujících např. zdrojová omezení, zákonná a organizační omezení, nedokonalé znalosti a nedokonalé předvídaní atd. Pro ekonomy jsou tedy předmětem zájmu parametry cílové funkce jednotlivce, a dále soubor stimulů a omezení, s nimiž se jedinec střetává. (JACKSON a BROWN, 2003)

Nejčastějším opakem metodologického individualismu je chápání státu jako reprezentanta a ochránce „veřejného“ zájmu, který je nadřazen zájmům individuálním

či skupinovým. Jako reprezentanta společnosti, s jejími preferencemi, zájmy, cíli, vědomím a vůlí. Viz JACKSON a BROWN (2003): „*Princip veřejného zájmu ... je popsán v pracích Wildavského, Lindbloma a Dahla.*“ V politologii jsou koncepce společenského blahobytu součástí teorie státu a společenské smlouvy. Z hlediska principu veřejného zájmu má jednotlivec v analýze kolektivní volby pomocnou úlohu v rámci souboru společenských organizací, které společenskou volbu provádějí. Subjektem analýzy je chování skupin nebo organizací, o nichž se předpokládá, že mají sloužit veřejnému zájmu. Proto přístup z hlediska veřejného zájmu často považuje chování skupin za podobné chování jednotlivců. To znamená, že skupiny mají preference a stát jako by existoval nezávisle na osobách, jimiž je tvořen.

Pozor! Používání metodologického individualismu neznamená, že nemůžeme předpokládat existenci různého jednání jednotlivců jako samostatných osob oproti tomu, jak se chovají ve skupině.

V čem byla teorie veřejné volby nová?

Teorie veřejné volby staví na předpokladu, že hlavními aktéry kolektivní volby jsou jednotlivci. Člověk, který rozhoduje na trhu o použití soukromých zdrojů, je ten stejný člověk, který se podílí, ať už přímo nebo nepřímo, na kolektivním rozhodování o použití veřejných zdrojů. V tomto bodě se perspektiva veřejné volby ostře odlišuje od perspektivy tradičních (myšleno v době před šedesátými lety XX století) veřejných financí. V tradičních modelech je de facto předpokládán vševědoucí a benevolentní despota, jakási abstraktní entita, která disponuje nadstandardními informacemi, napravuje tržní selhání a při svém rozhodování je vedena snahou maximalizovat všeobecný blahobyt. V rozhodovacích modelech veřejné volby jsou to naopak konkrétní jednotlivci, kteří v rámci daných omezení sledují své vlastní zájmy a snaží se maximalizovat svůj vlastní užitek. Buchanan tento přístup označuje jako přístup katalaktický a při jeho obhajobě se explicitně odvolává na ideje Knuta Wicksella.¹ (JASTRZEMBSKÁ, 2010)

Zásadní odchylka veřejné volby od převládající dřívější tradice politické teorie začíná vzkříšením hobbesovského pojetí přirozenosti člověka. Pojímáme-li člověka v jeho roli účastníka kolektivního rozhodování stejným způsobem jako ve sféře jeho soukromého rozhodování, dospějeme podle teorie veřejné volby k odlišným závěrům a očekáváním ve vztahu k chování státu, než k jakým dospívala dosavadní politická filozofie. Jinými slovy, veřejná volba odmítá pojetí člověka, který se s posunem do politické sféry jaksi záhadně změní ze sobeckého maximalizátora vlastního prospěchu v altruistu sledujícího „veřejný prospěch.“ Údajná korigující úloha státu ve vztahu k externalitám a veřejným statkům tak zůstává pouhým „romantickým ideálem“ státu sestávajícího z odosobněných altruisticky jednajících jednotlivců. Realita je však jiná, říká škola veřejné volby. Politický proces odrážející chování vlastním zájmem sledujících jednotlivců tak může podle ní vést k výsledkům velmi vzdáleným od pareto-efektivních ideálů. (KINKOR, 2000).

Otázky k úvaze a procvičení

- 1) Zkuste najít příklady reálných situací, kdy se jednotlivci nesnaží rozhodovat o záležitostech vlastního blahobytu sami, ale dobrovolně přenášejí rozhodování na jiné. Jde o výjimky či převažující jev? Mají tyto případy něco společného?
- 2) Pokud bychom odmítli základní předpoklad teorie veřejné volby, totiž že se lidé chovají při své účasti na kolektivních rozhodnutích obdobně, jako když se

¹ Viz BUCHANAN, James M. *The public choice perspective*. In *Politics as public choice*. Indianapolis : Liberty Fund, 2000, s. 15 – 24. Citováno podle JASTRZEMBSKÁ, Z. (2010)

rozhodují sami za sebe na trzích, pak nutně vzniká otázka, jak vysvětlit tento rozpor, co je jeho podstatou a odkud by pramenil. Při hledání odpovědi zkuste mimo jiné vzít v úvahu i své dosavadní chování v situaci, kdy jste se podíleli na kolektivním rozhodování.

- 3) Veřejný zájem může být chápan jako kategorie subjektivní (veřejným zájmem je nakonec to, co si lidé myslí, že jím je), nebo objektivní (existuje nezávisle, ať již si ho lidé uvědomují či nikoliv). Které z pojetí se vám zdá správnější a proč?

Klíčová slova

Kolektivní rozhodování, metodologický individualismus, předmět teorie veřejné volby.

Literatura k tématu 1

- [1] BUCHANAN, James M. *Veřejné finance v demokratickém systému*. Přeložila Eva Nevrlá. 1. vyd. Brno : Computer Press, 1998. 324 s. ISBN 8072261169
- [2] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. 1.vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [3] JASTRZEMBSKÁ, Z. *Teorie veřejné volby: analýza a revize* (Diplomová práce). Masarykova univerzita. 2010.
- [4] MUELLER, D. *Public Choice: A Survey*, In: Buchanan, J. - Tollison, R. (ed.). 1984. *The Theory of Public Choice - II*. University of Michigan Press. 1976.
- [5] KINKOR, J. *Teorie veřejné volby: selhává trh nebo filozofie?* Dostupné na <<http://www.aynrand.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2000021802>>. 2000.
- [6] ŘÍHA, D. *Politický marketing a efektivní volební kampaň v podmínkách české společnosti*. Dostupné na <http://filosoficky-klub.cz/2011/04/05/k-teorii-verejne-volby/#_ftn2>. 2011.

2. Alokační neefektivnost a tržní selhání

Veřejné statky, externality asymetrické informace - shrnutí poznatků, rozpracování konceptů, důvody státních zásahů jako nápravy alokační neefektivnosti. Klubové statky

Základní literatura:

JACKSON a BROWN (2003, 2. kapitola), HILLMAN (2003, kapitoly 2-4), ŠPALEK (2011, 1-4 kapitola).

[Prezentace](#)

Shrnutí

Za základní důvod pro kolektivní rozhodování je v mainstreamové ekonomii považováno selhání schopnosti trhu dosahovat efektivní alokace. V některých případech je taková situace označována jako tržní selhání, případně neexistence trhu.

Mimo asymetrické informace, nedokonalou konkurenci a existenci externalit je za takový jev považována existence veřejných statků. Tedy statků, které jsou charakteristické nerivalitou a nevyloučitelností ze spotřeby. Klasické příklady veřejných statků, jako je poskytování národní obrany, či veřejného osvětlení vedou k neefektivnosti demonstrované tzv. jevem černého pasažéra. Mimo tyto příklady však existují i jiné veřejné statky (označované dobrovolnické), u nichž je černé pasažerství efektivní. Praktickým projevem teorie veřejných statků je analýza tzv. lokálních veřejných statků. Ty jsou modelovány pomocí tzv. teorie klubů formulované Jamesem Buchananem. Jedním z diskutovaných způsobů poskytování klubových statků je volba nohou, kterou poprvé popsal Charles Tiebout.

Selhání trhu.

Tržní výstup se pokládá za Pareto efektivní v tom smyslu, že z dané množiny faktorových cen nemůže realokace faktorových vstupů zvýšit celkový výstup a že s danou počáteční distribucí důchodů nemůže realokace konečného výstupu mezi jednotlivci obohatit jednoho člověka bez současného ochuzení jiného. Tyto výsledky závisí na běžných předpokladech dokonale konkurenčního trhu.

V mainstreamovém pojetí, které například zastupují JACKSON a BROWN (2003) se „tržní selhání vztahuje na takové situace, v nichž podmínky nezbytné pro dosažení tržně efektivního řešení neexistují, nebo jsou tak či onak porušovány. Tržní selhání je krajně důležitou vlastností pozorovaných trhů. Pokud je tržní systém jakékoli ekonomiky ponechán sám sobě, není pravděpodobné, že bude fungovat efektivně. Bude tendovat k vytváření přílišného množství jistých statků a nedostatečného množství jiných. V extrémním případě naprostého tržního selhání trh zanikne, takže jisté statky nebudou produkovány vůbec. Podstata tržního selhání spočívá v neschopnosti jednotlivců jednat koordinovaně. Kooperace by byla Pareto efektivním výstupem.

Faktory, které způsobují neschopnost trhů dosahovat efektivních výstupů, zahrnují: (a) existenci veřejných statků a externalit; (b) nedokonalou konkurenci, například přítomnost snižujících se nákladů a zvyšujících se výnosů z rozsahu jako v případě přirozeného monopolu; (c) neúplné informace; (d) nejistotu. Ve většině těchto případů lze původ tržního selhání nalézt v pojmu transakční náklady. Realizace směnných transakcí, včetně tržních směn, se neobejde bez vynaložených nákladů. Transakční náklady zahrnují náklady na rozhodování, náklady na informace, náklady na vyjednávání a náklady na právní asistenci při formulování smluv. Pro spotřebitele a producenty by například mohlo být nákladné zabezpečit dostatek informací o kvalitě konečných produktů a faktorových vstupů, které nakupují.“ (JACKSON a BROWN, 2003)

Selhání trhu tedy v podstatě odkazuje na selhání Paretovské efektivnosti. Někdy se tento stav také označuje jako nedosažení "first-best" stavu.

Role státu je pak v této souvislosti označována jako náprava tržních selhání, což zahrnuje dvě oblasti:

- pomocí donucení přinutit všechny zainteresované na trhu uvažovat společenské náklady/přínosy;
- zprostředkovat stejné informace všem subjektům na trhu.

Vláda tedy nemusí realizovat aktivní politiku pro efektivní alokaci zdrojů. V určitých situacích postačí, když bude zdrojem informací, které subjektům chybějí ke „správnému“ rozhodnutí.²

Teorie „second best“

Existují trhy, kde „náprava tržních selhání“ vládou není úspěšná (Pareto efektivní). V tom případě však nemožnost dosáhnout „first best“ stav na jednom dílčím trhu, vede k nesmyslnosti snahy po této efektivnosti na ostatních trzích.

„Jestliže jedno z Paretovských optim není dosažitelné, ostatní (ačkoli dosažitelné) nejsou žádoucí.“ LIPSEY a LANCASTER (1956). Jinými slovy neexistuje způsob jak porovnat „second best“ stavy ve smyslu Paretovské efektivnosti.

Více viz

- ❖ BULÍŘ, A. Oceňování veřejných statků a teorie druhého nejlepšího (Finance a úvěr, 1991).

Poznámky:

- V některých případech je dosažení *first-best* řešení nemožné (neexistuje optimální politika).
- V tomto případě platí, že „best“ nesmí být nepřítelem „good.“
- Proto *normativní* analýza může místo „first-best“ stavu uvažovat „second best.“

Je tedy zjevné, že pro takové situace je žádoucí hledat kritérium efektivnosti, které bude jiné než Paretovské. Za koncept efektivnosti se považuje **normativní** kritérium pro poměrování různých stavů, výsledků politik. Tento přístup odkazuje na ekonomii blahobytu (welfare economics).

Tři základní přístupy:

² Mezi takové informace může sloužit i povědomí o případných trestech či pokutách za „nesprávné jednání“.

- Paretovská efektivnost;
- Kaldor-Hicksova efektivnost;
- Společenská funkce blahobytu.

Paretovská efektivnost

Dva odlišné pojmy:

- Paretovské zlepšení
Jakým způsobem je výsledná alokace dosažena (historický princip).
- Paretovské optimum
Jaký je výsledek (bez ohledu na cestu k jeho dosažení).

Výhody:

- nepoměřuje užitek jednotlivce (pouze jednomyslnost při zlepšení).

Nevýhody:

- není dosažitelné;
- možnost vydírání menšinou.

Kaldor - Hicksův princip

Stav je K-H efektivní, pokud ti, kdo získávají poté, co kompenzují ty, kdo ztrácí, mají z politiky přínos. Jedná se o jistou formu cost-benefit analýzy. K-H princip nevyžaduje, aby ke kompenzaci skutečně došlo.

Problémy:

- Měření užitku:
 - ordinální užitek (tranzitivita preferencí);
 - kardinální užitek (různá báze různých lidí).
- Nemorální obětování nevinných lidí.
- Scitovsky paradox.

Společenská funkce blahobytu (Bergson-Samuelson) - SWF

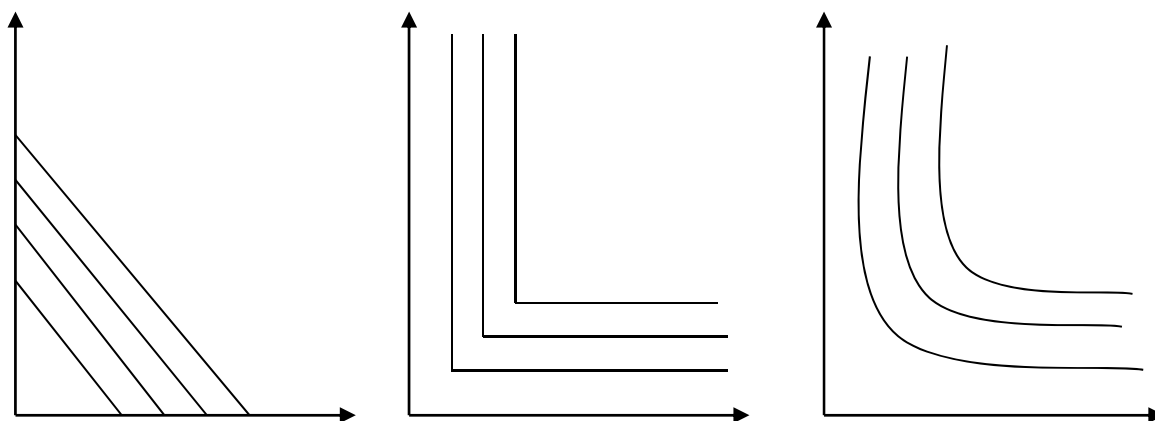
- Agregace funkcí užitků všech členů společnosti.
- Volba mezi situacemi, které všechny splňují podmínku Paretovské efektivnosti.

SWF: $W=(U_1, U_2, \dots, U_n)$

Typy společenské funkce blahobytu (viz následující grafy)

- Utilitaristická (Bentham)
 - Stejná váha preferencí všech jednotlivců.
- Max-min (Rawls)
 - Max blahobytu \Leftrightarrow max nízkopříjmových osob.
- „Střední forma“
 - Blíží se max-min (opět nejchudší), ale není podmínkou.

Graf 1 Typy společenské funkce blahobytu

Zdroj: MUSGARAVE, MUSGRAVE (1994)

Nashova efektivnost (NASH, 1949)

- Na rozdíl od ostatních preference nejsou dané (volba strategie)
- Stav, kdy (predikovaná) strategie hráče je nejlepší odpovědí na (predikované) strategie ostatních
- Obvykle není jediná (efektivní a neefektivní Nashovy rovnováhy)

Více viz

- ❖ QI ZHOU, The Evolution of Efficiency Principle: From Utilitarianism to Wealth Maximization (článek k problematice Kaldor-Hicksovy a Paretovy efektivnosti)
- ❖ DRLÍK, P. Ekonomie blahobytu a její současný význam pro ekonomickou teorii (Diplomová práce)
- ❖ KONVALINA, V. Koncept efektivnosti v ekonomii blahobytu (Pareto, Kaldor Hicks, Nash) (Bakalářská práce). Masarykova univerzita. 2009.
- ❖ Rawlsova teorie spravedlnosti (povinný text), text patří nejen k této přednášce. Zdroj: Barr, N. Economics of the Welfare State.

Veřejné statky

Tradiční teorie veřejných statků předpokládá, že se lidé, mají-li tu možnost, dobrovolně nepodílejí na financování statků jako je národní obrana či veřejné osvětlení. Chovají se tak proto, že vědí o možnosti získat tyto statky i bez zaplacení vlastního příspěvku (obvykle daně). Ekonomové tento fenomén označují jako černé pasažerství. Existuje-li možnost svezení načerno, lidé ji využijí. V tomto chování jim, dle převládající teorie, nebrání ani vědomí, že se podobně budou chovat i ostatní lidé a po nějakém čase už svezení na černo nebude možné, neboť statek či služba nebudou k dispozici. (ŠPALEK, 2011)

Za více než půlstoletí, po které je pojem veřejný statek v teoretické ekonomii přítomen, se již vytvořila alespoň základní shoda na vymezení jeho vlastností. Převažuje

jící většina ekonomických škol akceptuje Samuelsonovy charakteristiky, které veřejné statky odlišují od ostatních – soukromých – statků. Právě označení této zvláštní kategorie statků jako statky veřejné je nejspíše jedním z největších problémů Samuelsonovy teorie. Označení v sobě nese jednoznačné poselství o tom, že u těchto statků lze předpokládat jejich veřejné poskytování a tedy státní zásah do ekonomiky. Takto jednoznačné spojení mezi charakteristikami nějakého statku a způsobem jeho poskytování je však oprávněně kritizováno celou řadou ekonomů, stejně jako zpochybňováno mnoha příklady veřejných statků, které jsou (efektivně) poskytovány soukromě. Oprávněnost veřejného poskytování veřejného statku proto ne vždy vyplývá jen z jeho povahy, ale je dána i jinými – méně objektivními – skutečnostmi. Přinejmenším je nutno zvážit, zda zisky z veřejného poskytování (v podobě efektivnější alokace zdrojů) převáží náklady tohoto poskytování, které vyplývají zejména z tzv. selhání státu. Státní, či veřejné, poskytování s sebou totiž nezbytně přináší tendence k neefektivnosti, ať už je důvodem politický proces při rozhodování o formě veřejného poskytování, byrokratický aparát ovlivňující podobu poskytování či tlak zájmových a lobbistických skupin.

Zkoumání oprávněnosti státního zásahu a jeho efektivnosti je tradiční oblastí zkoumání ekonomie veřejného sektoru a lze jej nalézt v převažující části učebnic, které se touto problematikou zabývají.

Definice pojmu VS

SAMUELSON (1954) definoval pojem čistého veřejného statku takto: „*Spotřeba takového statku každým jednotlivcem nevede k umenšení spotřeby daného statku ze strany jiného jednotlivce*“. Do ekonomické terminologie je tak zaveden nový typ statku, který se od jiných liší především možnostmi společné (kolektivní) spotřeby.

V ekonomické literatuře lze nalézt celou řadu odlišných přístupů k definování veřejných statků. Tyto definice do určité míry odrážejí nejen mnohdy odlišné nazírání na koncept veřejných statků, ale i současnou podobu teorie veřejných statků. Například HILLMAN (2003:63) přirovnává veřejný statek k externalitě. Zatímco pro soukromý statek platí, že užitek z jeho spotřeby získává pouze jedna osoba, za veřejný statek Hillman považuje každý statek, který přináší užitek více jednotlivcům. Jinou, vzhledem k dalšímu výkladu pravděpodobně nejužitečnější, variantu definice veřejného statku uvádí MUELLER (2003:10). Veřejný statek je podle něj takový statek, který *musí* být poskytován ve stejném množství všem členům společnosti. Takto pojatá definice v sobě zahrnuje i problém vynucené spotřeby veřejného statku (tzv. *forced riding* – viz dále v textu).

Tabulka 1 Dělení statků podle Musgravea

	Vyloučení je možné	Vyloučení není možné
Je společná spotřeba	Klubový statek	Veřejný statek
Není společná spotřeba	Soukromý statek	Společný

Zdroj: Musgrave (1994)

Nerivalita ve spotřebě:

- vyplývá z nedělitelnosti;
- souvisí s možností společné spotřeby;
- je statek nerivalitní, i když je spotřebováván jedním člověkem?;
- nerivalita není dichotomní;
- přetížení.

Nevyloučitelnost ze spotřeby

- technické obtíže, resp. vysoké náklady;
- závislá na aktuální technologii;
- není dichotomní vlastností;
- free-riding, easy riding, forced riding.

Více viz

- ❖ ŠPALEK (2011), kapitola 2

Čtení k zamyšlení

- ❖ HAMPL, M. (2001). Trojí přístup k veřejným statkům.

Jiný pohled na VS

- Standardní pohled sleduje jen poptávkovou stranu.
- Pro poskytování VS je podstatná i nabídka (společenská technologie produkce).
- Celková produkce VS nemusí vždy být výsledkem příspěvků jednotlivců, tj.

$$Q = \sum_i q_i$$

Na základě variantních mechanismů poskytování VS rozlišujeme statky typu:

- Vězňovo dilemma $Q = \sum_i q_i$
- Nejslabší článek (*Weakest-point*) $Q = \min q_i$
- Dobrovolnický (*Best-shot*) $Q = \max q_i$

Z vlastností vyplývá:

- Ne vždy znamená existence veřejného statku free-riding jako dominantní strategii.
- V případě weakest point statků lze očekávat soukromé efektivní poskytování (free-riding není možné).
- Best-shot model vede k masivnímu černému pasažérství (které může být efektivní...!).

Klubové statky

JAMES BUCHANAN (1965)

- Snaha o definici širokého spektra ekonomických statků mezi extrémy ČSS a ČVS.

- Pochopení vztahů mezi charakteristikou statku a společenstvím, které statek spotřebovává.

CHARLES TIEBOUT (1956)

- Zjistit, zda skutečné preference jednotlivců mohou být odvozovány z mobility spotřebitele/voliče mezi lokacemi se specifickými způsoby/objemy poskytování VS.

Více viz

- ❖ ŠPALEK (2011), kapitola 7; BUCHANAN (1965), CORNES a SANDLER (1996)

Otázky k zamyšlení:

- 1) Které z diskutovaných funkcí společenského blahobytu se projevují v praktických sociálních systémech? Uveďte některé příklady.
- 2) Některými významnými ekonomy je koncept tržního selhání kritizován, či dokonce zcela odmítán. Jaké jsou argumenty těchto kritiků?
- 3) Jaké důvody pravděpodobně vedly Paula Samuelsona k volbě označení *veřejný statek*?

Klíčová slova

Efektivnost, Paretovská efektivnost, Kaldor-Hicksova efektivnost, Veřejné statky.

Literatura k tématu 2

- [1] AKERLOF, G. A. *The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism*. In *The Quarterly Journal of Economics*. 1970, Vol. 84(No. 3), s. 488-500.
- [2] BARR, N. *Economics of the Welfare State*. 5th. ed. Oxford University Press. 2012. ISBN 9780199297818.
- [3] BUCHANAN, J.M. *An economic theory of clubs*. In *Economica, New Series*, Vol. 32, No. 125 (Feb., 1965), pp. 1-14.
- [4] BULÍŘ, A. *Oceňování veřejných statků a teorie druhého nejlepšího*. In *Finance a úvěr*. 1991.
- [5] CORNES, R., SANDLER, T. *The theory of externalities, public goods, and club goods*. Cambridge University Press, 1996. ISBN 9780521477185.
- [6] DRLÍK, P. *Ekonomie blahobytu a její současný význam pro ekonomickou teorii* (Diplomová práce). Masarykova univerzita. 2009.
- [7] HAMPL, M.: *Trojí přístup k veřejným statkům*. In *Finance a úvěr*. č. 51, 2/2001, str. 111-125.

- [8] HILLMAN, A. L. *Public Finance And Public Policy : Responsibilities And Limitations Of Government*. 1st. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0521001145.
- [9] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. 1.vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [10] KONVALINA, V. *Koncept efektivnosti v ekonomii blahobytu (Pareto, Kaldor Hicks, Nash)* (Bakalářská práce). Masarykova univerzita. 2009.
- [11] LIPSEY, R. G., LANCASTER, K. *The General Theory of Second Best*. In *The Review of Economic Studies*. 1956 – 1957, vol. 24, no. 1, s. 11-32.
- [12] NASH, J. The Bargaining Problem. *Econometrica*, Econometric Society, vol. 18(2), pages 155-162.
- [13] SAMUELSON, P. A. (1958). Aspects of Public Expenditure Theories. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 40, No. 4 (Nov., 1958), p. 332-338.
- [14] SAMUELSON, Paul A. *The pure theory of public expenditure*. In *The Review of Economics and Statistics*. 1954, vol. 36, no. 4, s. 387 – 389.
- [15] STIGLITZ, J.E. *Towards A New Paradigm In Monetary Economics*. Cambridge University Press, 2003. ISBN 9780521008051.
- [16] ŠPALEK, J. *Veřejné statky: Teorie a experiment*. 1. vyd. Praha : C.H, Beck, 2011. 224 s. Edice Ekonomie. ISBN 978-80-7400-353-0.
- [17] TIEBOUT, Ch. M. *A Pure Theory of Local Expenditures*. In *Journal of Political Economy*. 1956, Vol. 64(No. 5), s. 416-424.
- [18] ZHOU, Qi. *The Evolution of Efficiency Principle: From Utilitarianism to Wealth Maximization*. University of Sheffield. 2005.

3. Stát jako nástroj koordinace a regulace individuálních akcí

Potřeba koordinace individuálních akcí. Neefektivnost anarchie. Modely teorie her. Konstituce jako přirozený důsledek potřeby koordinace akcí

Základní literatura:

Mueler (2003, kapitola 2), Hillman (2003, kapitola 3)

[Prezentace](#)

Shrnutí

Při zkoumání pravidel veřejné (kolektivní) volby se setkáváme s pojmem **konstituce**. Její vznik lze – jak už ostatně ukázal Adam Smith – nalézt v přirozeném řádu světa. Určitá společenská smlouva na základních pravidlech je v podstatě předpokladem fungování ekonomiky.

Na jednoduchém příkladu lze odvodit, proč společenské zřízení, které nerespektuje vlastnická práva (anarchie) není dlouhodobě efektivním systémem.

V dalším textu se budeme, mimo jiné, zabývat i tím, zda existují, případně, které konstituce jsou Pareto efektivní a maximalizují společenský blahobyť a které nikoli (viz tzv. Arrowův teorém v 5. kapitole)

Jiné důvody pro státní zásah

Jedním ze základních předpokladů ekonomie je tzv. koncept neviditelné ruky trhu. Jinými slovy, že jednotlivci sledující svůj sobecký zájem mohou společně profitovat ze směny.

Tato teorie však v podstatě předpokládá, že již existuje systém kolektivní volby, resp. určitá forma státu jako garanta této směny.

Příklad: Neefektivnost anarchie

Uvažujeme společnost, ve které neexistuje systém vymezení vlastnických práv ani systém jejich vymáhání. Pro jednoduchost můžeme takový systém označit jako anarchii. Lze se domnívat, že právě takové to společnosti byly typické na počátku existence lidstva a označují tak „přirozený řád věcí“.

V takovém systému, jak uvádí HILLMAN (2003) však není směna logickou a přirozenou variantou jednání mezi lidmi. Neexistence vymezení vlastnických práv a jejich vymáhání vede jednotlivce ke zvažování dvou strategií jak si statky obstarat:

- směnit s jinou osobou (označujeme jako *nekrást*);
- opatřit si statek bez náhrady (v našem vidění světa *krást* – avšak v anarchii to tak jednotlivci nevnímají, neboť neexistuje vlastnictví).

Tabulka 2 Výplatní matice pro anarchii

		Osoba B	
		Krást	nekrást
Osoba A	Krást	(1) 2 ; 2	(4) 4 ; 1
	nekrást	(2) 1 ; 4	(3) 3 ; 3

Zdroj: Hillman (2003)

Z výše uvedeného příkladu vyplývá:

- krádež je dominantní strategie;
- společnost přirozeně tíhne k posunu z (1) do (3) – kooperace;
- výsledkem je „konstituční smlouva“
 - systém vlastnických práv a způsobu jejich vymáhání
Tento systém je současně veřejným statkem (dle Samuelsona).

Uvedená situace také ilustruje přirozený vznik institucí, které garantují směnu ve společnosti. To dokumentují i povinnosti vlády dle Smithe (Bohatství národů):

- chránit společnost před násilím a invazí jiných nezávislých společností lidí;
- **chránit** každého člena společnosti **před nespravedlností a utiskováním** ze strany jiného člena společnosti neboli povinnost ustanovit přesné vykonávání spravedlnosti;
- zavedení a udržování určitých veřejných institucí a činností.

Účinnost vládní regulace, resp. garance vlastnických práv lze dokumentovat i na výše uvedeném příkladu. Ponecháme-li výplaty jednotlivých hráčů stejné, ale zavedeme vládní garanci vlastnických práv. Ta se projevuje pokutou za krádež ve výši 2 jednotky.

Tabulka 3 Výplatní matice při zavedení trestání

		Osoba B	
		Krást	nekrást
Osoba A	Krást	(1) 0 ; 0	(4) 2 ; 1
	nekrást	(2) 1 ; 2	(3) 3 ; 3

Zdroj: Hillman (2003)

V tomto případě již přestává být krádež dominantní strategií. naopak, oba hráči *přirozeně* tíhnou ke spolupráci (volí strategii nekrást). Vláda tedy zavedením pouhým možností trestu posunula situaci ke kooperaci. Je zajímavé, že k nastolení kooperace není nutný přímý vládní zásah (stačí jen jeho možnost).

Určitou paralelou k výše uvedenému příkladu je příklad přispívání na veřejné statky. I zde státní zásah může nastolovat spolupráci pouhou garancí toho, že případné černé pasažerství bude trestáno.

Uvedený příklad pak ukazuje, jakým způsobem je možno předpokládat *přirozený* vznik potřeby konstituce. Tedy společenské smlouvy o (psaných, či nepsaných) pravidlech. Konstituce nejspíše zahrne právě takové role státu, které budou jednoznačně směřovat k všestranně výhodné spolupráci.

Pod pojmem konstituce se rozumí *soubor základních pravidel*, jimiž se společnost řídí. Konstituce řídí a omezuje způsob, jímž mohou nebo nemohou být přijímána rozhodnutí vedoucí v rámci kolektivního rozhodování resp. veřejné volby.

„Existují *preskriptivní pravidla stanovující, kdo bude rozhodovat; proskriptivní pravidla stanovují, kdo nesmí rozhodovat; numerická pravidla určují procento potřebné pro uznání právoplatnosti volby.*“ (JACKSON a BROWN, 2003)

„Tázat se na správnost či nesprávnost konstituce znamená tázat se, zda jsou dobrá či špatná pravidla veřejné a kolektivní volby. Máme-li uvažovat o této otázce, potřebujeme získat informace o vlastnostech pravidel, jimiž se řídí společenská a kolektivní volba. Potřebujeme rovněž znát soubor kritérií, jimiž mohou být pravidla posuzována. Konstituce definuje práva a povinnosti jedinců vystupujících v různých rolích, např. volič, občan, vlastník majetku, úředník, a tím zavádí pravidla politické hry. Popisuje postup při organizování vlády, definuje rozsah rozhodnutí příslušejících vládě a definuje pravomoci a odpovědnost vládních rezortů. Je smlouvou mezi občany, definující postupy, které musí být dodržovány při kolektivním rozhodování. Je to tedy společenská smlouva.“ (JACKSON a BROWN, 2003)

Otázky k zamyšlení:

- 1) Jaké znáte klasické, či nejčastěji zmiňované důvody pro státní zásah?
- 2) Jakou formou jsou v moderních systémech garantována vlastnická práva?
- 3) Projděte si ústavu ČR a pokuste se najít ta místa, která by mohla odrážet výše diskutovanou garanci spolupráce ve společnosti.

Klíčová slova

Vlastnická práva, spolupráce, konstituce.

Literatura k tématu 3

- [1] HILLMAN, A. L. *Public Finance And Public Policy : Responsibilities And Limitations Of Government*. 1st. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0521001145.
- [2] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. 1.vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [3] MUELLER, D. C. *Public choice. III*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 768 s. ISBN 0521894751.

4. Vliv fiskálních institucí na výsledek veřejné volby

Metody hodnocení a individuální fiskální volba. Vliv času na fiskální rozhodnutí, fiskální iluze.

Základní literatura:

BUCHANAN (1998, s. 23-148 a 149-218), [LAGONA a PADOVANO \(2007\)](#), [POTERBA 1996](#), [MALÝ \(2008\)](#).

[Prezentace 1](#)

[Prezentace 2](#)

Shrnutí

Velmi obecně řečeno, výsledkem veřejné (fiskální) volby jsou odpovědi na základní ekonomické otázky definované již SAMUELSONEM (1954): co se bude vyrábět z omezených zdrojů, jak se to bude vyrábět (ve smyslu kdo a jakou technologií), komu bude vyrobený produkt rozdělen.

V individualistickém modelu rozpracovaném v teorii veřejné volby (převzato z JASTRZEMBSKÁ, 2010) bude jednotlivec při své rozhodovací úvaze zvažovat užítky, které jsou s danou daňovou cenou a daným množstvím veřejného statku spojeny. Volič je v tomto modelu totiž nejen ten, kdo užítky spotřebovává, ale také ten, kdo náklady v podobě daní platí. Výsledek kolektivní volby závisí:

- na podobě a průběhu preferencí všech voličů, kteří se budou dané kolektivní volby účastnit;
- na pravidlech hlasování a metodách sčítání hlasů;
- na fiskálních institucích, prostřednictvím kterých veřejné finance fungují.³ Instituce, v rámci kterých jednotlivec provádí fiskální volbu, mohou mít významné účinky ve smyslu vytváření iluzí, a tyto účinky pak mohou značně modifikovat volební chování. (BUCHANAN, 1998)

Přitom hrají roli zejména ty faktory, které mají vliv na **informovanost jednotlivce**.

Některé instituce ovlivňují rozhodovací úvahu jednotlivce tím, že vytváření neúnosně vysoké náklady na získávání informací, které by voliči umožnily posoudit všechny dostupné alternativy. Jiné instituce mu zase neumožňují určit jeho vlastní podíl na celkovém daňovém závazku. Nakonec je potřeba zvážit i takové instituce, které vytvářejí, ať už úmyslně nebo neúmyslně, o individuálních nákladech a užitcích nepravdivá přesvědčení či iluze.

Mezi takové faktory patří (podle JASTRZEMBSKÁ, 2010):

³ Např. daňová soustava, míra zapojení fondového principu hospodaření, míra decentralizace a mnoho dalších.

1. míra vázanosti daňové volby na volbu výdajovou – výsledky budou neoptimální, jestliže se rozhodování o sazbách daní oddělí od rozhodování o velikosti výdajového programu.
2. míra vázanosti daňového výnosu na financování konkrétních statků a služeb – rozdílných výsledků bude dosahováno v rámci účelového nebo globálního (rozpočtového) financování. Čím méně bude daňový výnos vázán na financování nákupu konkrétního statku a čím méně bude skladba rozpočtového balíku vázána na individuální preference, tím méně optimálního výsledku bude v kolektivní volbě dosahováno.
3. časový horizont zdanění (stará daň X nová daň) – odchylka od optima nastane ve chvíli, kdy se při kolektivní volbě rozhoduje o pokračování již zavedeného zdanění. Nejistota ohledně nákladů obětované příležitosti a jejich subjektivní nižší vnímání způsobuje, že jednotlivec volí vyšší množství veřejného statku než to, které je pro něj optimální.
4. časový horizont nákladů a užitků – vychýlení z individuální rovnováhy nastává také v případech, kdy se rozhodování týká více časových období, a kdy je tedy potřeba budoucí náklady a užitky převést na jejich současnou hodnotu.
5. možnost deficitu a forma jeho financování – možnost nést náklady až v budoucnu za užitky, které jednotlivec spotřebovává již nyní, vede k hlasování ve prospěch množství, které je větší než optimální. Další odchylky od rovnováhy vznikají v důsledku nejistoty ohledně skutečných nákladů, kterým volič čelí, ať už je deficit financován formou výpůjčky, anebo tvorbou oběživa.
6. závislost individuálního daňového závazku na chování ostatních lidí v tržní nebo kolektivní volbě – odchylka od optimálního bodu v tomto případě nastává jednoduše proto, že jednotlivec není schopen adekvátně předvídat chování ostatních lidí, čímž se dostává do stavu značné nejistoty ohledně výše daňové ceny, kterou bude muset zaplatit za jednotku veřejného statku.
7. závislost individuálního daňového závazku na množství, které se nakonec společenství rozhodne poskytovat – neznalost či nejistota, která se týká výsledku kolektivní volby, znamená také neznalost či nejistotu ohledně vlastního daňového závazku a odchylku od bodu rovnováhy.
8. Podoba rozpočtových pravidel a institucí, po dlouhou dobu opomíjená oblast veřejných financí a makroekonomie, se ve Spojených státech teprve nedávno prosadila do centra pozornosti v souvislosti s debatou k dodatku o povinné vyrovnanosti rozpočtu k dalším nástrojům redukce deficitu. POTERBA (1996) ve svém článku „Do Budget Rules Work“ staví do kontrastu „institucionální irelevanci“, spočívající v myšlence, že jakákoliv rozpočtová pravidla mohou být obcházena změnami účetnických praktik, načasování nominálních plateb, či jinou klasifikací daní nebo výdajů s „pohledem veřejné volby“, kde se fiskální instituce považují za významné překážky pro libovůli chování politických aktérů. Nachází několik významných důkazů pro zjištění, že fiskální instituce *mají význam*. Odmítá tedy přístup institucionální irelevance.

Fiskální iluze a problémy jejich dokazování

Fiskální iluze jsou situace, kdy dochází k systematicky chybnému odhadu účinku daní a veřejných výdajů. Do dnešní ekonomické literatury zavedl tento pojem James BUCHANAN (1998, kap.10). Poukázal na to, že i v rámci demokratických systémů

se setkáváme s tzv. fiskálními iluzemi, o kterých poprvé hovoří italský ekonom Amilcare Puviani⁴.

Fiskální iluze, jako systémová chyba, vede k tomu, že volič přeceňuje nebo nedoceňuje náklady a přínosy veřejných výdajových programů. Poptávka, která se tak vytváří, neodráží „správně“ intenzitu preferencí a to ani v případě, že by byla na základě vhodně konstruovaných fiskálních institucí konfrontována bezprostředně s daňovou cenou. Vzhledem k tomu, že v reálném světě se mnohem častěji setkáváme s fiskálními iluzemi vedoucími k podcenění výše daní, resp. výše nákladů na veřejné výdajové programy, existuje důvodné podezření, že celková výše veřejných výdajů, pro které voliči jsou ochotni hlasovat, je vyšší než optimální. Optimum v tomto případě chápeme jako kolektivní rozhodnutí vzniklé za podmínky, že k iluzi nedochází, tedy volič dokáže lépe posoudit reálné náklady i přínosy. (MALÝ, 2008)

OATES (1988) klasifikuje pět oblastí, které mohou způsobovat fiskální iluze a které byly předmětem zkoumání v ekonomické literatuře:

1. složitost daňové soustavy,
2. majetkové daně a nájemníková iluze,
3. příjmová elasticita daňové soustavy,
4. dluhová iluze,
5. efekt „mucholapky“ (viz níže).

Oates ve své výše citované studii hovoří o „velice dráždivém, avšak empiricky těžko postižitelném“ fenoménu. Není divu, jakkoliv existuje bohatá literatura snažící se empiricky prokázat (ne)přítomnost fiskálních iluzí v reálném světě, výsledky jsou značně nepřesvědčivé. Sám Oates dokonce uvádí (cit. dílo: 66), že i tam, kde studie zdánlivě empiricky podpořily hypotézu existence určitého druhu fiskální iluze, mohou stále existovat jiná a přesvědčivější vysvětlení jejich závěrů. Jeho rozbor existující soudobé empirické literatury je instruktivní, obsáhlý a přesvědčivý. Jeden aspekt však možná zůstává stranou jeho pozornosti.

Při zjišťování fiskálních iluzí jsou převážně používány ekonometrické studie, které na vzorku institucí na stejné úrovni veřejné správy poměřují určitou vysvětlující proměnnou (např. složitost daňového systému, podíl dotací apod.) s objemem veřejných rozpočtů či s dynamikou jejich růstu. Ve skutečnosti ovšem může docházet k iniciování/využívání fiskálních iluzí ani ne tak proto, aby (každoroční) výdaje rozpočtu rostly, jako spíše proto, aby a) nevzrostl odpor voličů k nastavené úrovni zdanění; b) „vládlo se“ snáze, s menším tlakem na doložení efektivního využití veřejných prostředků. Tyto veličiny jsou svou povahou velmi špatně měřitelné.

Otázky k úvaze a procvičení

- 1) Které ze současných fiskálních institucí nejvíce brání voličům odhadnout budoucí daňovou cenu veřejných statků?
- 2) Jaké důvody existují proto, aby v současných fiskálních systémech existovaly instituce schopné generovat fiskální iluze?
- 3) Stará daň rovná se dobrá daň. Vysvětlete, proč je tento závěr logickým výsledkem aplikace standardní mikroekonomické analýzy zaměřené na dosaho-

⁴PUVIANI v roce 1903 publikoval knihu Teorie fiskální iluze (*Teoria della illusione finanziaria* (Palermo, 1903)). Jeho práce byly později opomíjeny i samotnými italskými vědci a k jejich „znovuobjevení“ došlo až díky obsírnému pojednání M. Fasinianiho, které bylo poprvé publikováno v roce 1941 (podle Buchanan, cit.dílo).

vání optima v Paretovském smyslu a proč teorie veřejné volby preferuje financování výdajových programů tzv. novými daněmi.

- 4) Nastudujte příklad z prezentace přednášky a vysvětlete, proč vlastně můžeme důvodně předpokládat, že zdanění příjmu může vést k systematicky chybnému rozhodnutí o množství veřejného statku.

Klíčová slova

Fiskální instituce, fiskální volba, staré daně, nové daně, setrvačnost, fiskální iluze.

Literatura k tématu 4

- [1] BUCHANAN, James M. *Veřejné finance v demokratickém systému*. Přeložila Eva Nevrlá. 1. vyd. Brno: Computer Press, 1998. 324 s. ISBN 8072261169.
- [2] JASTRZEMBSKÁ, Z. *Teorie veřejné volby: analýza a revize* (Diplomová práce). Masarykova univerzita. 2010.
- [3] LAGONA, F., PADOVANO, F. *A Nonlinear Principal Component Analysis of The Relationship Between Budget Rules and Fiscal Performance in the European Union*. In Public Choice. Springer Netherlands, 2007. Vol. 130, issue. 3.
- [4] MALÝ, I. Fiskální iluze okolo nás. 2007.
- [5] OATES, W.E. *On the Nature and Measurement of Fiscal Illusion: A Survey*. In: G. Brennan, B.S. Grewel and P. Groenwegen (eds.): Taxation and Fiscal Federalism: Essays in Honour of Russell Mathews. Sydney: Australia University Press: 1988. s. 65-82.
- [6] POTERBA, J. M. *Do budget rules work?* National Bureau Of Economic Research: NBER Working Paper Series. 1996.

5. Veřejná volba v přímé demokracii

Tradiční pojetí kolektivního rozhodování. Teorie veřejné volby. Pozitivní a normativní přístupy. Arrowovy podmínky na rozhodovací pravidlo.

Základní literatura:

JACKSON a BROWN (2003, kapitola 4), MUELLER (2003, kapitoly 23,24).

[Prezentace](#)

Shrnutí

Teorie veřejné volby vznikla jako alternativa tradičnímu pojetí kolektivního rozhodování jako hledání maxima hypotetické společenské funkce blahobytu. Teorie veřejné volby se dále dělí do pozitivní a normativní části, přičemž dělítkem je obvykle diskuze volby použitého rozhodovacího mechanismu. Normativní analýza navazuje na tradiční pojmání a již zmíněnou snahu o maximalizaci blahobytu společnosti. Určitém závěrem těchto úvah je tzv. Arrowův teorém. Teorém dokazuje, že není možno nalézt rozhodovací pravidlo, které by tento úkol bylo schopno zvládnout bezchybně. Každý mechanismus společenské volby může být v určitých podmínkách poškozen, resp. může produkovat nesprávné (či nepředvídatelné). Nejznámější ilustrací Arrowova teorému je tzv. Condorcetův, či hlasovací paradox.

„Tradiční“ pojetí kolektivního rozhodování

V tradičním pojetí je výchozím pojmem „tržní selhání“ (ztráty efektivnosti), které musí řešit státní zásah => jediný efektivní nástroj odstranění alokační neefektivnosti.

Vychází z Bergson-Samuelsonovy společenské funkce blahobytu (SWF)

$$W = W(U_1(X_1, V_1), U_2(X_2, V_2), \dots, U_i(X_i, V_i), \dots, U_s(X_s, V_s))$$

U_i ... Užitek jednotlivce ze spotřeby statků a služeb (veřejných i soukromých) X_i

V_i ... Příspěvek jednotlivce jako faktorů

Celková funkce W závisí na distribuci užitek jednotlivců. Tedy rozhodování o tom, jaké statky produkovat a jak vysoké daně uvalit je vlastně rozhodování o tom, jakou chceme společenskou funkci blahobytu.

Problém při rozhodování je, jak posoudit nejlepší či nejspravedlivější distribuci užitek. K jejímu nalezení v tomto případě nelze využít klasického cenového mechanismu, ale místo něj použijeme nějaký **mechanismus společenské volby** neboli kolektivní rozhodovací pravidlo.

- Každý jedinec má individuální preference k alternativním uspořádáním B-S spol. fce blahobytu. Musíme vědět jak seskupit tyto preference do jedné společenské funkce.
- Jak rozhoduje skupina o cílech společnosti – kde vzniká fce společenského blahobytu.

Pokud máme odpověď na otázky a) i b) je celý problém efektivně vyřešen. Víme-li jaké je pravidlo agregace a jaká funkce má být maximalizována, pak jako ekonomové můžeme pomocí standardních technik rozhodnout.

Standardní pojetí kolektivní volby tedy vychází z předpokladu existence **vševědoucího plánovače**, který zná užitkové funkce jednotlivců, a tudíž nalezne jejich součet. Známe optimum a chceme k němu pomocí vládních rozhodnutí (zásahů) dojít.

Člověk se v tomto pojetí chová jako maximalizátor užitku s výjimkou některých oblastí, kde jde o tzv. **veřejný zájem** (společenské blaho) – v těchto situacích se chová odlišně.

Tento přístup napadla teorie – pojetí – školy Veřejné volby. Ta vychází z pojetí tzv. metodologického individualismu. Tvrdí, že „tradiční“ pojetí, kdy vláda rozhoduje na základě znalosti veřejného zájmu, je iluzorní (BUCHANAN a TULLOCK, 2003). Hledání veřejného zájmu bez ohledu na individuální zájmy zainteresovaných přirovnávají k hledání Svatého grálu.

Buchanan s Tullockem tedy odmítají pojetí veřejného zájmu odděleného od individuálních preferencí => pro kolektivní rozhodování tedy nelze použít ani žádnou společenskou funkci blahobytu (to je to, co má zobrazovat ten hledaný veřejný zájem).

Kolektivní rozhodování je vnímáno jako rozhodování jednotlivců v situacích, kdy **se rozhodli (je to pro ně výhodnější) postupovat společně**. Vláda je vnímána pouze jako množina procesů (stroj), která tyto společné akce umožňuje.

Stát je tedy pojímán jako soubor jednotlivců – něco, co se stále mění. Změny se potom posuzují v tradičním pojetí => směřujeme vždy k těm změnám, které jsou zlepšením (tedy změnám racionálním).

Co je zlepšení?

- protože veřejná volba (Public Choice, PC) neuvažuje ideál v podobě hypotetického „veřejného zájmu“, neuvažují ani B-S fci blahobytu. **Kritériem efektivnosti je jednomyslná shoda** – zlepšením je to, s čím souhlasí všichni zainteresovaní. (Tedy koncept Paretovské efektivnosti).

V praktických otázkách se jednatel chová při kolektivním rozhodování naprosto stejně, jako je tomu při rozhodování na trhu soukromého statku – racionálně:

- jedinec je schopen ocenit a seřadit možnosti a toto řazení je transitivní
- poté si vybere vždy tu variantu, kde nalézá „více“

Hypotézou teorie veřejné volby tedy je, že stejně, jako je tomu v tržním prostředí, je i u společenské (kolektivní) volby jedinec schopen racionálního jednání.

=> Je schopen seřadit různé kombinace veřejných/veřejně poskytovaných statků, a to transitivně a vždy vybere to „lepší“ (pro sebe).

Ačkoli by bylo možno při této hypotéze považovat veřejnou volbu za analogii trhu, nelze to udělat jen tak jednoduše. Pro tuto analogii je nutno nalézt způsob, jak se dostat od individuálních preferencí k společenským.

Skupinová rozhodnutí jsou dílem individuálních rozhodnutí tak, že se ta individuální kombinují pomocí nějakého rozhodovacího mechanismu (pravidla).

Toto pravidlo (s výjimkou jednomyslného) ale nefunguje tak, že by jím zvolená rovnováha vyhovovala všem členům skupiny (společnosti). → **Nelze posuzovat, v co budou ústit individuální preference bez analýzy použitého rozhodovacího mechanismu.**

Výše uvedenou analogii k trhu tedy nelze použít, neboť u kolektivního rozhodování neplatí, že individuální preference jsou součástí skupinové volby. Při použití tržního (cenového) mechanismu se nemůže stát, že by individuální preference byly v naprostém kontrastu k výsledným skupinovým preferencím. (Lidé se racionálně rozhodnou a jsou si jisti, že jejich volba vede k určitému – známému – cíli.)

U kolektivní volby však tento princip neplatí, neboť pro agregaci individuálních preferencí je nutný onen hlasovací (rozhodovací) mechanismus. Jednotlivec se (racionálně) rozhodne, ale výsledek není jistý – jeho volba pouze přispěje k tomu, aby byla zvolena jím preferovaná alternativa. Skupinová volba s sebou nese určitou míru nejistoty. Otázkou PC je, jak ji snížit. Jedním z tradičních nástrojů snižování této nejistoty (a také jeden z důvodů relativní „konzervativnosti“ ohledně používaných hlasovacích mechanismů) je opakované užití týchž pravidel. Opakování ukazuje, jaké výsledky lze očekávat na základě minulé zkušenosti.

Dalším důvodem proč nelze dát úplné rovnítko mezi trh a politickou (kolektivní) volbu je ten, že u společenského rozhodování není takový. Soukromé jednání (rozhodování) nutí povinně provádět rozhodnutí – ten, kdo se odmítne „účastnit se“ trhu, bude potrestán (např. smrtí hladem). Pokud už je někdo nucen se rozhodovat, lze předpokládat, že se bude rozhodovat racionálně.

Volba hlasovacího mechanismu (volebního pravidla) (MUELLER, 2003)

-tato otázka dělí teorii veřejné volby na dvě skupiny – normativní a pozitivní

Pozitivní přístup

Pro analýzy není podstatné ohodnocení výsledku volby – tedy zda je výsledek volby *správný* či ne, ale snaží se ukázat, jak proces kolektivního rozhodování funguje

Zabývá se tedy otázkami

- Proč voliči volí?
- Jak se liší výsledky u různých pravidel?
- Jaký je vliv chování voličů na výsledky?
- Jaký je vliv zájmových skupin, byrokracie?
- Logrolling.
- Rent-seeking.

Normativní přístup

- zajímá se o to, zda je výsledek volby *správný*, jak použité pravidlo ovlivní efektivnost, snaží se porovnávat jednotlivá pravidla z hlediska efektivnosti.
- vychází z požadavků na SWF, jako cíle veřejné volby.
- hledá SWF, resp. hlasovací pravidlo, které k ní vede.
- Hledá nástroje k dosažení efektivnosti rozhodnutí a posuzuje je z tohoto hlediska.
- Studuje odchylky od ideálu.

Do normativní PC⁵ patří Arrow, Condorcet, Ostrogorski, atd.

⁵ Takto pojímaný - „normativní“ koncept zpochybňuje např. Buchanan: Není to, že výsledkem většinové volby je cyklická volba, to *správné řešení*? => nemá to tak vlastně být, když si to ti voliči tak přejí?

Arrowovy axiomy

1. Jednomyslnost (Paretovská efektivnost)
 - Žádný z kandidátů není všemi hlasujícími řazen výše než kandidát, který je řazen nejvýše pomocí mechanismu společenské volby (MSV).
2. Tranzitivita a úplnost
 - Mechanismus (MSV) je vždy úplný a tranzitivní, jsou-li preference každého z voličů kompletní a tranzitivní.
 - Úplný - MSV vždy musí vést k rozhodnutí.
 - Tranzitivita preferencí, i pro jakoukoli podmnožinu voličů.
 - Jsou-li tam voliči s netranzitivními preferencemi, MSV se může chovat podivně („garbage in, garbage out“).
3. Nezávislost irelevantních alternativ.
 - Relativní pořadí dvou kandidátů nezávisí na pořadí těchto kandidátů vzhledem k jinému kandidátu.
4. Nediktatura
 - MSV není diktátorský. Neexistuje volič, jehož pořadí vždy odpovídá výsledkům hlasování bez ohledu na pořadí ostatních členů (voličů).
 - Hledáme demokratický volební mechanismus.

Arrowův teorém

Neexistuje žádný MSV, který by zároveň splňoval podmínku paretovské efektivnosti, nezávislosti irelevantních alternativ a podmínku tranzitivity s neomezeným polem působnosti a zároveň nebyl diktátorský.

Důsledky Arrowova teorému

- MSV splňuje podmínky pouze pro nekonečný počet voličů (tedy čím více voličů, tím „efektivnější“ rozhodnutí).
- Každý volební systém (MSV) je nějak „poškozen.“
- Uvolněním některých podmínek, lze konstruovat „vyhovující“ MSV (např. existence jednovrcholových preferencí u většinové volby).

Hlavní ilustrací důsledku Arrowova teorému je tzv. *Hlasovací paradox (Condorcetův)* – viz odkaz.

Více k Efektivnosti vybraných mechanismů společenské volby (MSV) Viz

- ❖ Vote Aggregation Methods -
<<http://lorrie.cranor.org/pubs/diss/node4.html>>

Otázky k zamyšlení:

- 1) Arrowův teorém je považován za jeden z významných závěrů, které umožnily nástup Teorie veřejné volby reprezentované Buchananem či Tullockem. Zdůvodněte toto tvrzení.
- 2) Proč, dle Vašeho názoru, mají podmínky efektivního mechanismu společenské volby, jak je stanovil Arrow, právě tuto podobu?

Klíčová slova Společenská funkce blahobytu, Arrowův teorém, Hlasovací paradox.

Literatura k tématu 5

- [1] BUCHANAN, J. M., TULLOCK, G. *The calculus of consent : logical foundations of constitutional democracy*. Michigan : University of Michigan, 2006. s. ISBN 0472061003.
- [2] MUELLER, D. C. *Public Choice III*. 1st ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 768 s. ISBN 0521894751

6. Hlasovací pravidla a alternativní mechanismy rozhodování

Bordův počet, schvalovací hlasování. Alternativní mechanismy rozhodování o objemu poskytovaných veřejných statků

Základní literatura: MUELLER (2003, kapitola 5-7), ŠPALEK (2011, kapitola 5)

[Prezentace](#)

Shrnutí:

Hlasovací pravidlo je základem každého mechanismu společenské volby. Mimo jednomyslné shody, která je jediným hlasovacím pravidlem vyhovujícím konceptu Paretoovské efektivity, se používají zejména většinová pravidla. Teoreticky by pro každé rozhodování mělo být použito jiného, tzv. optimálního hlasovacího pravidla. Snaha o předvídatelnost, či jednoduchost vedou k dominantnímu využití pravidla prosté většiny v praktických volebních systémech. Nejznámějším alternativním hlasovacím pravidlem je tzv. Bordův součet, který je schopen mimo uspořádání preferencí zachytit i jejich intenzitu.

Postupem let se v teorii veřejných statků objevilo několik velmi nadějných mechanismů, jejichž podoba by mohla vést k pravdivému zachycení poptávky po veřejných statcích. I tyto mechanismy lze, do určité míry, považovat za nástroje rozhodování ve veřejném sektoru a tedy za určitou alternativu hlasovacích pravidel. Bohužel, žádný z těchto mechanismů není dostatečně univerzální či prakticky aplikovatelný.

Hlasovací pravidla

Základem každého kolektivního rozhodování a tedy i mechanismu společenské volby je tzv. hlasovací pravidlo. Pravidlo je nástrojem k určení vítěze hlasování, tedy k určení té varianty, která – na základě použitého MSV – bude vybrána jako kolektivní rozhodnutí. Základní členění hlasovacích pravidel je dle míry souhlasu, která je potřebná pro přijetí rozhodnutí. Rozeznáváme pravidla:

- jednomyslná shoda;
- super většinové pravidlo;
- většinové pravidlo;
- méně než většinové pravidlo.

Jednotlivá hlasovací pravidla se dále mohou lišit v mnoha aspektech, které odrážejí nejrůznější preference tvůrců systému rozhodování. Výše uvedené varianty hlasovacích pravidel se tedy dále liší například dle:

- způsobu sčítání hlasů;
- oprávněnosti voličů;
- významu rozhodnutí;
- jedno vs. vícestupňová volba (přímá x zastupitelská);

- míry (de)centralizace rozhodování.

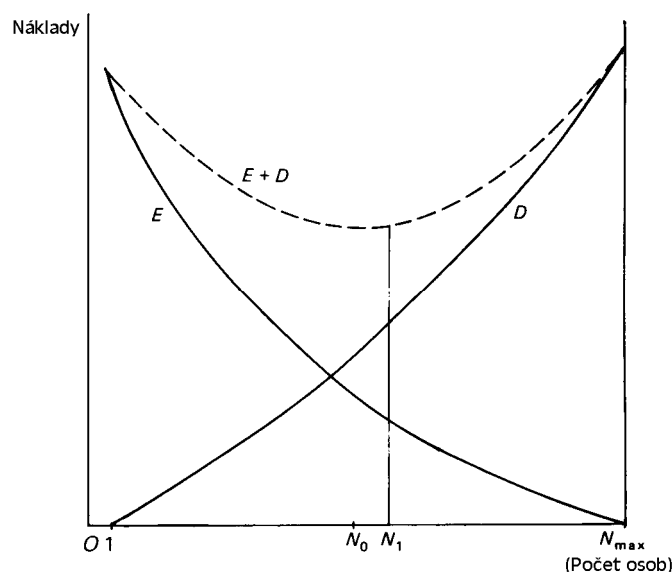
O tom, které hlasovací pravidlo je vhodné pro daný typ rozhodování, rozhoduje celá řada skutečností, jako jsou zvyk, historické souvislosti, politické preference tvůrců, apod. Teoreticky je však k výběru vhodného hlasovacího pravidla možno využít modelu hledání **optimálního hlasovacího pravidla**.

Takové pravidlo je výsledkem ekonomické analýzy, do níž vstupují dva typy nákladových funkcí spojených s hlasováním.

Náklady jsou znázorněny v grafu 2. Vertikální osa zachycuje náklady spojené s neefektivní alokací rozpočtu E a současně zachycuje náklady na rozhodování D . Vzdálenost ON_{\max} vyjadřuje počet členů N ve skupině.

Pokud se volební pravidlo stává inkluzivnějším (tj. vyžaduje, aby s výsledkem souhlasilo více osob), náklady neefektivnosti prudce klesají a při požadavku jednotnosti, tj. N_{\max} , jsou nulové. Se vzrůstající inkluzivitou rozhodovacích pravidel vzrůstají rozhodovací náklady. Efektivní volební pravidlo lze odvodit minimalizací celkové sumy nákladů $E + D$. Při minimální hodnotě $E + D$ bude pokles mezních nákladů neefektivnosti právě roven vzestupu mezních rozhodovacích nákladů. Efektivní rozhodovací pravidlo (tj. takové, které minimalizuje náklady), by tedy pro přijetí jakéhokoli návrhu vyžadovalo souhlas N_1/N_{\max} procent členů skupiny.

Graf 2 Optimální hlasovací pravidlo

Zdroj: Jackson, Brown (2003)

Tím je zřetelně dokázáno, že neexistuje žádný důvod vedoucí k přesvědčení, že prosté většinové hlasování je efektivním rozhodovacím pravidlem. V našem příkladu vyjadřuje hodnota N_0/N_{\max} podíl členů skupiny, který je považován za většinu. Jak lze snadno postřehnout, tato hodnota neodpovídá hodnotě efektivního rozhodovacího pravidla N_1/N_{\max} . Vedlo to k diskusím hovořícím ve prospěch modifikovaného pravidla většinového rozhodování, které by snížilo neefektivnost většinového rozhodování narušením tyranie většiny. Tyranie většiny však může být v těchto případech nahrazena tyranii menšiny. (JACKSON A BROWN, 2003. Kapitola 4)

Většinové pravidlo

Jedná se o nejužívanější hlasovací pravidlo v rámci praktických hlasovacích a volebních systémů. Jak ukázala analýza výše, není nejefektivnější (optimální) pro všechny agendy. Jeden z důvodů pro používání pravidla uvádí RAE A SCHICKLER (1996).

- Rae teorém
 - *Jedinec hledá takové pravidlo, které minimalizuje možnost, že bude podporovat variantu, která prohraje a oponovat variantě, která vyhraje*

Většinové pravidlo také vyhovuje požadavkům stanovených Mayem. Jedná se o požadavky na „dobré“ hlasovací pravidlo. Tedy požadavky, které do určité míry nahrazují (nesplnitelné) požadavky definované Arrowem.

Mezi požadavky patří:

- **Rozhodovatelnost** (vždy nalézt vítěze)
- **Pozitivní odpověď** (více hlasů implikuje lepší výsledek)
- **Anonymita** (nezáleží na jménech voličů -rovnost pohlaví, ras,...)
- **Neutralita** ($A > B$ a $C > D$ všichni řadí stejně jako $A > B \Rightarrow C > D$)

Na základě těchto požadavků May formuloval závěr, který bývá označován jako May teorém:

Volíme-li mezi dvěma variantami, pak jediným hlasovacím pravidlem, které splňuje vlastnosti rozhodovatelnosti, anonymity, pozitivní odpovědi a neutrality, je většinové pravidlo.

Jinými slovy, zvažujeme-li při rozhodování pouze dvě varianty, je většinové pravidlo nejlepším způsobem rozhodování.

Alternativní hlasovací pravidla

1. Prostá většina (simple majority rule)
2. Systém dvojitých voleb (runoff election)
 - Dvoukolová volba, Senát ČR.
3. Pluralitní hlasování (relativní většina)
4. Condorcetovo kritérium
 - Vítěz musí porazit všechny ostatní.
5. Coombsův systém
 - Vyřazování kandidáta s nejvíce posledními místy.
6. Hare systém
 - Vyřazování kandidáta s nejméně prvními místy.
7. Schvalovací volba (Approval voting)
 - Každý k hlasů pro m kandidátů $1 \leq k \leq m$.
8. Bordův součet
 - Seřazení všech kandidátů m -nejlepší; 1 -nejhorší.
9. Systém vyčerpávajících primárek
 - Volič má o 1 hlas méně než je kandidátů.
10. Hlasování na základě přidělování bodů
 - Podobný Bordově součtu – kardinální míra.

Příklad k zamyšlení:

- 1) Pokuste se najít vítěze v rámci výše uvedených hlasovacích pravidel na příkladu pěti voličských skupin (I – V) s uvedenou strukturou preferencí:

I (32)	II (28)	III (20)	IV (12)	V (8)
A	E	B	D	C
D	D	C	E	B
C	C	D	C	A
B	B	E	B	D
E	A	A	A	E

Více k uvedeným alternativním hlasovacím pravidlům viz např. **Fair Trade (2011)**

Alternativní mechanismy rozhodování o objemu poskytovaných veřejných statků

Mimo tato pravidla existují i další nástroje rozhodování. Mezi nejznámější mechanismy, které byly dominantně vyvinuty, jako nástroje efektivní alokace veřejných statků patří:

- Lindahl-Wicksellův mechanismus
- Clarkeho daň
- Groves-Ledyardův mechanismus

Lindahl-Wicksellův mechanismus (1919)

Nejznámějším a také nejstarším řešením problematiky spojené s poskytováním veřejných statků je nepochybně Lindahlovo řešení (LINDAHL, 1958).⁶ Někdy bývá toto řešení zjednodušeně označováno jako tržní řešení.

Jeho základní charakteristikou je, že objem produkovaných veřejných statků se odvíjí od rovnováhy nabídky těchto statků a poptávky po nich. Nabídka je reprezentována mezními náklady produkce daného statku, které odpovídají nákladům spojeným s produkcí daného množství veřejného statku.

Clarkeho daň

Jeho základem je aukční mechanismus, který navrhl Vickrey (VICKREY, 1961) a který vede k pravdivému odhalení preferencí.

Podstatou Vickreyho aukčního mechanismu je jednoduchá jednokolová aukce (*first-price sealed bid auction*), ve které vítězí ta nabídka, která nabídne nejvyšší cenu. Aukce je jednokolová a není tedy možno svou volbu dodatečně měnit (přihazovat) na základě chování ostatních. Jak uvádějí BATINA A IHORI (2005:63) nejvyšší nabízená cena však obvykle neodráží skutečné preference jednotlivce ohledně draženého statku. Jedinec je nucen navrhovat vysoké částky, aby aukci vyhrál a proto za vyhraný statek platí víc než je nutné. Je zřejmé, že nejlepší strategií pro každého jedince by bylo přihodit částku o velmi málo vyšší než je druhá nejvyšší nabídka.

⁶ Původní podoba mechanismu byla publikována Ericem Lindahlem německy v článku *Die Gerechtigkeit der Besteuerung* již v roce 1919. Anglicky vyšla, podobně jako práce některých dalších významných ekonomů z přelomu 19. a 20. století, až o 40 let později v roce 1958 ve sborníku *Classics in the Theory of Public Finance*.

V tom případě by vítěz zaplatil za vyhraný statek méně než je ochoten, neboť by měl pobídku k nepravdivému odhalení svých preferencí.

Vickrey navrhl modifikaci výše uvedené jednokolové aukce, kdy vítěz aukce neplatí jím navrženou (tj. nejvyšší) částku, ale částku odpovídající druhé nejvyšší nabídce. V tom případě nemá jedinec žádný důvod k výše popsanému strategickému chování a zatajování skutečných preferencí, neboť mu to nepřináší žádný prospěch. Jím placená částka se totiž neodvívá od této (strategické) nabídky. Všichni jedinci jsou tak motivováni k tomu, aby pravdivě projevovali preference.

Uvedený Vickreyův mechanismus je pak možno využít pro hledání skutečné poptávky po veřejných statcích. Tuto aplikaci nezávisle na sobě formulovali CLARKE (1971) a GROVES (1973). Podstatu mechanismu nejlépe přibližuje příklad, který uvádí CORNES a SANDLER (1996: 222).

Stejně jako Lindahlův mechanismus má i Clarke-Grovesův systém určitá omezení. Mechanismus je efektivní tím, že pomáhá překonat černé pasažerství a pokrývá náklady poskytnutého veřejného statku. Avšak výsledná alokace není Paretovsky efektivní, neboť může dojít k vytvoření rozpočtového přebytku. Na daních může být vybráno více, než jsou náklady projektu. Tento přebytek nelze občanům jednoduše vrátit, neboť občané mohli potenciální možnost vrácení příspěvků zakomponovat do rozhodování o výši částky, kterou oznámí Výboru. (BATINA a IHORI, 2005:63). V tom případě by strategie odhalit pravdivě preference nemusela být dominantní.

Další nevýhodou Clarke-Grovesova mechanismu je skutečnost, že vyžaduje placení daně a tedy odčerpává příjem, který by jednotlivci mohli využít na soukromé statky.

Groves-Ledyardův mechanismus (1977)

V Groves-Ledyardově mechanismu jsou občané vedeni k tomu, aby oznamovali poskytovateli VS pouze množství, o které by chtěli zvýšit, či snížit množství poskytovaného statku. Lidé tedy mohou říci, že postavenou sochu chtějí menší či větší, případně o kolik vojáků chtějí méně, či více (v případě veřejného statku národní obrana), nebo zda se domnívají, že by mělo být provozováno více/méně lamp veřejného osvětlení, apod.

Množství poskytnutého veřejného statku pak Výbor (plánovač) určí jako sumu přírůstků od všech jednotlivců:

$$Z = \sum_{i=1}^n \Delta_i \quad (5.9)$$

Vztah pro výpočet individuálního příspěvku – zaplacené daně každým jednotlivcem – má následující podobu:

$$t_i = \frac{Z}{n} + \frac{\gamma}{2} \left[\frac{n}{n-1} (\Delta_i - \mu_{-i})^2 - (\sigma_{-i})^2 \right] \quad (5.10)$$

kde

Z – celkové množství veřejného statku

γ – konstanta, která umožňuje dosáhnout vyrovnanosti rozpočtu⁷

Δ_i – oznámený přírůstek jednotlivce (ochota platit více/méně za veřejný statek)

μ_{-i} – průměrný přírůstek oznámený všemi jednotlivci mimo jednotlivce i

⁷ CHEN a PLOTT (1996) ji označují jako parametr trestání (punishment parametr) a experimentálně ukazují, že vyšší hodnota tohoto parametru má za následek častější dosažení teoreticky předpokládané rovnováhy.

$$\mu_{-i} = \sum_{j \neq i} \left(\frac{\Delta_j}{n-1} \right) \quad (5.11)$$

σ_{-i} - rozptyl přírůstků oznámených všemi jednotlivci mimo jednotlivce i

$$\sigma_{-i} = \sum_{i \neq j} \left(\frac{(\Delta_j - \mu_{-i})^2}{n-2} \right) \quad (5.12)$$

Lze dokázat,⁸ že uvedené schéma vede k pravdivému odhalení preferencí jednotlivců, stejně jako k dosažení Paretoovsky efektivního množství nabízeného veřejného statku. Na rozdíl od Groves-Loebova mechanismu je navíc dosaženo vyrovnané bilance příjmů z příspěvků a nákladů na veřejný statek.

Výše uvedený závěr může naznačovat, že v podobě Groves-Ledyardova mechanismu se podařilo nalézt způsob jak překonat problém černého pasažera a jak přimět jednotlivce k pravdivému odhalení jeho preferencí. Bohužel, úspěšné fungování daného mechanismu stojí na předpokladu, že individuální výše oznámeného přírůstku není ovlivněna oznámenými příspěvky ostatních. Jedinec se v tomto mechanismu nezajímá o to, co udělají ostatní, což je – bohužel – poněkud vzdáleno realitě. V momentu, kdy lidé pochopí, že jejich příspěvky spolu souvisí a výše poskytovaného veřejného statku je dána vzájemným působením oznámených částek (tedy, že se jedná o strategickou situaci, či hru), mechanismus se zhroutí a efektivnosti není dosaženo.

Dalším podstatným omezením Groves-Ledyardova mechanismu je jeho složitost. Na rozdíl od výše uvedených příkladů Lindahlvy či Clarkeho daně, je tento systém založen na poměrně složitém a nepříliš intuitivním vzorci pro výpočet daně. Pokud by lidé byli skutečně s takovým mechanismem konfrontováni, nepochybně by měli vážné problémy s jeho pochopením. Vzhledem ke skutečnosti, že i poměrně jednoduché předpisy pro např. progresivní zdanění jsou pro běžného poplatníka obtížně srozumitelné, mohlo by zavedení takto složitého mechanismu vést k nepředvídatelným reakcím poplatníků. Jak uvádí Leach (2004: 315), „*jsou-li lidé konfrontováni s mechanismy, kterým nerozumí, je velmi nepravděpodobné, že se budou chovat předvídatelně.*“

Otázky k zamyšlení:

- 1) Na uvedeném příkladu porovnejte výsledky kolektivního rozhodování za použití variantních hlasovacích pravidel. Který z výsledků je „správný“. Jaká by bylo možno stanovit kritéria „správnosti“ hlasovacího pravidla?
- 2) Z analýzy hlasovacích pravidel je zjevné, že v případě potřeby zachytit intenzitu preferencí je nejlepším pravidlem Bordův součet. Proč, podle Vašeho názoru, není tento systém příliš využíván v praxi?
- 3) Jaké jsou největší překážky využití Clarkeho daně, či Groves-Ledyardova mechanismu? Pro jaké agendy je využití takového systému představitelné?

Klíčová slova:

Hlasovací pravidla, optimální hlasovací pravidlo, alternativní hlasovací pravidla, Coombsův systém, Hara systém, Bordův počet, Clarkeho daň, Groves-Ledyardův mechanismus.

⁸ Důkaz viz JHA (1998), či CORNES a SANDLER (1996).

Literatura k tématu 6

- [1] BATINA, R. G., IHORI, T. *Public goods: theories and evidence*. Berlin: Springer, 2005. ISBN 3540241744.
- [2] BROCK, W.A. (1980). The Design of Mechanisms for Efficient Allocation of Public Goods. In Klein, L. et al. *Quantitative Economics and Development*. New York: Academic Press, 1980, p. 45-80.
- [3] CLARKE, E. H. *Multipart pricing of public goods*. In *Public Choice*, 1971. Vol. 11, No. 1, s. 17-33.
- [4] CORNES, R., SANDLER, T. *The theory of externalities, public goods, and club goods*. Cambridge University Press. 1996. ISBN 9780521477185.
- [5] GROVES, T. *Incentives in Teams*. In *Econometrica*, 1973. Vol. 41, No. 4.
- [6] GUNNING, J. *Understanding democracy : an introduction to public choice*. Taiwan : Nomad Press, 2003. 451 s. ISBN 9864120832.
- [7] CHEN, Y., PLOTT, CH. R. *The Groves-Ledyard Mechanism: An Experimental Study of Institutional Design*. In *Journal of Public Economics* 59. 1996.
- [8] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. 1.vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [9] JHA, T. K., OLLIARO, P., THAKUR C. P. N. et al., *Randomised controlled trial of aminosidine (paromomycin) v sodium stibogluconate for treating visceral leishmaniasis in North Bihar, India*, In *British Medical Journal*, 1998. Vol. 316, No. 7139, s. 1200–1205.
- [10] LEACH, J. (2004). *A course in public economics*. 1st ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 413 s. ISBN 0521535670.
- [11] LINDAHL, E., *Just taxation — A positive solution*[1919], in Musgrave, R. A., Peacock, A. T., *Classics in the Theory of Public Finance*, London: Macmillan. 1958.
- [12] MUELLER, D. C. *Public Choice III*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 768 s. ISBN 0521894751
- [13] RAE, D. W., SCHICKLER, E. *Majority rule*, in: Mueller C. D. *Perspectives on Public choice*, Cambridge, Cambridge University press, 1996. s. 163 – 180.
- [14] ŠPALEK, J. *Veřejné statky: Teorie a experiment*. 1. vyd. Praha : C.H, Beck, 2011. 224 s. Edice Ekonomie. ISBN 978-80-7400-353-0.
- [15] VICKREY, W. *Counterspeculation and Competitive Sealed Tenders*. In *Journal of Finance*, 1961. Vol. 16, No. 1, s. 8-37.

7. Zastupitelská demokracie a federalismus I.

Přímá a reprezentativní demokracie, mediánový volič. Praktické volební systémy (většinové a poměrné, systémy, metody přepočtu hlasů na mandáty

Základní literatura:

MUELLER (2003, kapitola 10-13), JACKSON A BROWN (2003, kapitola 4), Zákon č.247/1995 Sb. (volební zákon)

Prezentace

Shrnutí

Zastupitelská demokracie je v praktických volebních systémech obvyklejší formou kolektivního rozhodování. Její nespornou výhodou je větší operativnost, flexibilita, či nižší náklady na realizaci rozhodování.

Zastupitelská demokracie je v podstatě soutěží politických stran, či kandidátů, resp. jejich programů. Jednou z nejvýznamnějších otázek je, zda lze předem odhadnout výsledek kolektivního rozhodování – jaký program zvítězí. Nejznámějším modelem v této oblasti je model voliče mediána, který tvrdí, že vítěznou variantou bude obvykle kandidát, či politická strana, jehož program osloví voliče, jehož preference se nacházejí uprostřed voličského spektra.

Na složení zastupitelského orgánu má nemalý vliv použitý volební systém. Mimo nejrůznější rozdíly v oprávněnosti kandidátů a voličů účastnit se celého procesu, či podoby kandidátních listin je nevýznamnější vliv použité metody přepočítání hlasů. Mezi nejznámější metody přepočtu hlasů na mandáty patří Metody volebního dělitele, konkrétně d'Hondtova metoda.

Forma přímé demokracie

Je to takové forma, ve které se volebního procesu účastní každý volič (tedy nevolí se prostřednictvím zástupců). V historii byla typická např. pro řecké městské státy (Athény). V dnešní době se prvky přímé demokracie v reálném rozhodování objevují spíše vzácně, např. formou referenda.

Forma reprezentativní demokracie

Při velkém počtu voličů a řešených otázek je přímá demokracie nerealizovatelná. Volič si volí reprezentanty svých zájmů. Ty obvykle nominují politické strany. Voliči si mezi nimi vybírají mimo jiné i na základě jejich programů. Pokud je nespokojen s politikou strany, kterou volil a která do orgánů, kde se hlasuje o příjmech a výdajích veřejného sektoru deleguje své reprezentanty, v příštím volebním období volí jinou politickou stranu. Míra nejistoty jednotlivce - voliče v tom, jaký bude faktický přírůstek užitku dosažený realizací nějakého veřejného výdajového programu v porovnání s reálnou „daňovou cenou“ (zvýšením daňové zátěže) spojenou s realizací tohoto programu, je v systému reprezentativní demokracie mnohem

vyšší. Tím se zmenšuje pravděpodobnost dosažení „optimálního“ alokačního rozhodnutí ve smyslu vyčlenění „správného“ množství zdrojů na veřejné použití. Současně se snižují možnosti předvídat výsledek takové veřejné volby. Situace je navíc komplikována tím, že motivace jednotlivých systémových subjektů (stran, politiků, byrokracie) nemusí nezbytně směřovat k zajištění veřejného zájmu. Podrobněji je tato problematika rozvedena v dalším textu.

Využití jedné či druhé formy rozhodování je pochopitelně dáno tradičně konstitucí a opírá se o zvyk, potenciální náklady spojené s jednou či druhou formou i o jiné faktory. Výsledky rozhodování v rámci zastupitelské demokracie jsou pochopitelně dány rozhodnutím zastupitelů – tedy volených zástupců občanů. Poměrně široké zastoupení této formy rozhodování v praktických volebních systémech ukazuje, že výše naznačená negativa jsou převážena úsporou (časových i finančních) nákladů, které by vznikly v případě využití přímé demokracie.

Avšak volba formy rozhodování může mít dokonce přímý efekt na jeho výsledek. I při nezměněných preferencích voličů a při stejném hlasovacím pravidle se výsledky dosažené v přímé a zastupitelské demokracii mohou lišit. Nejznámějším příkladem, který ilustruje rozdílnost těchto výsledků je tzv. Ostrogorského paradox.

Vychází z těchto předpokladů:

- Rozhoduje se o více tématech než počet kandidátů (politických stran).
- Volič vybírá stranu, která má v programu co nejvíce preferovaných stanovisek.

Například uvažujeme následující situaci:

Existují čtyři skupiny voličů (A-D), které jsou různě velké. Velikost odrážejí procenta uvedená v tabulce níže.

Voliči se rozhodují o třech tématech – třech potenciálních investicích:

- rekonstrukce stadionu
- výstavba obchvatu obce
- zřízení obecního muzea

Voliči A souhlasí s realizací všech tří projektů. Ostatní skupiny voličů souhlasí vždy s realizací pouze jednoho projektu (B-stadion; C-obchvat; D-muzeum).

Tabulka 3 Podpora voličů jednotlivým variantám

	Stadion	Obchvat	Muzeum
A (40%)	A	A	A
B (30%)	A	N	N
C (20%)	N	A	N
D (10%)	N	N	A

Zdroj: autoři

Rozhoduje-li se formou přímé demokracie (např. referendem) podpoří většina voličů realizaci Stadionu (70 % voličů), Obchvatu (60 %). Pouze v případě Muzea bude výsledek nerozhodný.

Pokud však probíhá rozhodování formou zastupitelské demokracie, bude výsledek záviset na politických programech jednotlivých stran. Předpokládejme, že v obci kandidují dvě politické strany X a Z. Jejich programy se výrazně liší. Zatímco X by v případě vítězství podpořila realizaci všech projektů, strana Z by nepodpořila žádný.

Voliči nevnímají žádný z projektů za významnější než jiný a proto se rozhodují pro tu stranu, jejíž program bude více odpovídat preferencím. Jelikož je volební program tvořen třemi položkami, tak volič podpoří tu stranu, která mu bude vyhovovat alespoň ve dvou z nich.

Tabulka 4 Výsledky rozhodování ukazují následující tabulka

	Stadion	Obchvat	Muzeum	hlas pro
A (40%)	X	X	X	X
B (30%)	X	Z	Z	Z
C (20%)	Z	X	Z	Z
D (10%)	Z	Z	X	Z

Zdroj: autoři

Z výše uvedeného vyplývají dvě zajímavé skutečnosti:

- Vítězem se stává strana Z, která nemá ani v jednom z témat nadpoloviční podporu.
- Není realizován žádný investiční projekt.

Mohou tedy nastat dva případy:

- V reprezentativní demokracii se zamezí stavbě efektivních projektů.
- V přímé demokracii dochází k plýtvání prostředků.

Chování kandidátů – Teorie voliče mediána

V případě zastupitelské demokracie se tedy voliči rozhodují na základě programů politických stran (kandidátů). Je tedy otázkou, zda lze nějakým způsobem odhadnout, který z kandidátů osloví více voličů a jaké faktory tomu mohou napomoci.

Jedním z příkladů, který směřuje k odhadu výsledku je model středního voliče, či voliče mediána.

Výchozí předpoklady modelu:

- většinové hlasovací pravidlo;
- každý z voličů může dát hlas jen jednomu z kandidátů;
- neexistuje mechanismus měření preferencí;
- tajné hlasování;
- pozice kandidátů na ose $\langle 0; 1 \rangle$;
- 101 voličů, uspořádané preference $\langle 0; 1 \rangle$;

- volič volí kandidáta nejbliže preferencím.

V rámci takového rozhodování tedy probíhají dvě strategické situace:

- statická hra voliče s ostatními voliči;
- hra umisťování kandidátů (Candidate positioning game).

Naši otázky se týká zejména druhá hra – tedy hra, kdy kandidáti, s přihlédnutím, či odhadem chování ostatních kandidátů volí umístění svého programu na ose $\langle 0; 1 \rangle$.

Lze dokázat, že umístění kandidáta do bodu 0,5 je jedinou Nashovou rovnováhou této hry. Tento výsledek se označuje jako teorém mediánového voliče:

Pokud existují 2 kandidáti, jejichž politické pozice lze zobrazit na spojitě lineární škále, preference jednotlivých voličů jsou jednovrcholové, rozdělení jejich preferencí je známo a volby probíhají na základě většinového pravidla, pak existuje jediná Nashova rovnováha hry hledání pozice kandidáta, která je stejná pro oba kandidáty
 \Rightarrow umístit se do pozice mediánového voliče.

Mediánový volič – další vlastnosti

- Slabá forma – mediánový volič vždy hlasuje pro politiku, která vyhrává
- Silná forma – vítězná politika je nejvíce preferovanou politikou mediánového voliče

Existuje-li v systému více politických stran pak je výsledkem teorému skutečnost, že strana oslovující mediánového voliče je členem vládní koalice.

Omezení modelu mediánového voliče:

- sudý počet voličů;
- vícerozměrnost (více témat);
- „nespokojenost“ (typický znak fungující demokracie).

Efektivnost výsledku modelu

Je zřejmé, že výsledek hlasování je efektivní jen v případě, že preference mediánového voliče jsou těmi efektivními. Navíc, platí-li silná verze teorému, směřuje vládní politika k maximalizaci očekávaného užítku mediánového voliče. Analýza preferencí mediánového voliče je analýzou uplatňované politiky.

Lze dokázat, že radikalizace ostatních voličů nemá vliv na podobu politiky (dokud neovlivní preference mediánového voliče). Politika orientovaná na mediánového voliče je stabilní.

Přepočty hlasů na mandáty

V praktických volebních systémech je – mimo použitého hlasovacího pravidla - jejich velmi významnou částí i metoda sčítání hlasů. Je významná zejména pro poměrné volební systémy, které využívají většinového pravidla. Metoda sčítání hlasů (přepočty hlasů na mandáty) je způsobem, jak se v zastupitelské demokracii transformují počty odevzdaných hlasů na počty zastupitelů.

Metody se dělí do dvou základních skupin:

- Metody volebního koeficientu
- Metody volebního dělitele

Metody volebního koeficientu

- Hareova formule $Q = \frac{H}{M}$

$$36 \quad Q = \frac{H}{M + 1}$$

- Hagenbach-Bischofova metoda
- Imperiali $Q = \frac{H}{M + 2}$

kde:

H – počet odevzdaných hlasů

M – počet mandátů k rozdělení

Q – volební číslo

Nevýhodou těchto metod je, že obvykle nevedou k rozdělení všech mandátů (zejména v systémech s klauzulí pro vstup strany, či kandidáta do zastupitelského orgánu).⁹

Metody volebního dělitele

Jedná se o metody, které vedou k úplnému a jednoznačnému rozdělení všech mandátů v zastupitelském orgánu. Strana získává mandát v případě, kdy má aktuálně nejvyššího dělitele ze všech stran. Jednotlivé řady, které lze použít se liší dle míry (relativního) zvýhodnění malých, či velkých stran (tj. stran, které dostaly relativně velké či malé procento hlasů). Z tohoto pohledu je Imperialiho systém považován za metodu mírně zvýhodňující velké strany a Saint-Laguë za systém směřující k větší proporcionalitě.

- D'Hondtův systém - řada 1, 2, 3
- Saint-Laguëův systém - řada 1, 3, 5
- Imperialiho systém - řada 2, 3, 4

Příklad (BOX)

Volby do zastupitelských orgánů v ČR
A Poslanecká sněmovna PČR <ol style="list-style-type: none"> 1. Republikové mandátní číslo – určeno Haareovou formulí. 2. Počet mandátů na volební kraj – vychází z republikového mandátního čísla a udává relativní významnost volebního kraje v zastupitelském orgánu. 3. Počet mandátů na stranu ve volebním kraji - určeno na základě D'Hondtův systém.
B Parlament EU - klasický D'Hondtův
C Krajské volby - Modifikovaný D'Hondtův systém (řada od 1,42)
D Komunální volby - klasický D'Hondtův, (do r. 2001 Saint-Laguëův systém)

Více viz Ditrich, O. Parlamentní volby v ČR - jak to funguje?

ČSÚ Metody pro přepočítání hlasů na mandáty používané v ČR ve volbách od roku 1990. online. Dostupné z

<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metody_pro_prepocet_hlasu_na_mandaty>

Otázky k zamyšlení

⁹ V ČR je tato klauzule stanovena na 5% ze všech odevzdaných hlasů.

- 1) Jedním z nejznámějších příkladů využití formy přímé demokracie v Evropě je Švýcarsko. Diskutujte potenciální přínosy a náklady zavedení podobného systému v ČR.
- 2) K uvedenému Ostrogorského paradoxu diskutujte faktory, které ovlivňují efektivnost jedné či druhé formy rozhodování.
- 3) V rámci navrhované reformy volebního systému v ČR v roce 2000 bylo zvažováno zvýšení počtu volebních krajů na 36, spolu s nahrazením d'Hondtovy řady řadou Imperialiho. Diskutujte potenciální důsledky takové úpravy na český politický systém.

Klíčová slova

Přímá a zastupitelská demokracie, volič medián, metody sčítání hlasů.

Literatura k tématu 7

- [1] ČSÚ Metody pro přepočítání hlasů na mandáty používané v ČR ve volbách od roku 1990. online. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metody_pro_prepecet_hlasu_na_mandaty
- [2] DITRICH, O. Parlamentní volby v ČR - jak to funguje? online. Dostupné z <http://glosy.info/texty/parlamentni-volby-v-cr-jak-to-funguje/>
- [3] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [4] MUELLER, D. C. *Public Choice III*. 1st ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 768 s. ISBN 0521894751.
- [5] Volební zákon - 247/1995 Sb.

8. Zastupitelská demokracie a federalismus II – rozšiřující témata

Logrolling, vyjednávání, tvorba koalic, dobývání renty.

Základní literatura:

MUELLER (2003, kapitola 5), JACKSON a BROWN (2003, kapitola 4)

[Prezentace 1](#)

[Prezentace 2](#)

Shrnutí

Pro zastupitelskou demokracii je typická celá řada projevů, které jsou voliči vnímány negativně. Mimo ty skutečně neefektivní, či dokonce nelegální činnosti, jako je například korupce, lze mezi těmito jevy nalézt i takové, u nichž je apriorní představa o neefektivnosti přinejmenším zjednodušená.

Jedním za tokových projevů je obchodování s hlasy, resp. vzájemná podpora návrhů politických subjektů. Ačkoli její označení – logrolling původně označovalo sousedkou výpomoc – voliči tuto praxi považují za přinejmenším v rozporu s volebními programy stran či kandidátů. Jak ukazují některé modely logrollingu, lze nalézt příklady, či situace, kdy obchodování s hlasy vede k vyššímu společenskému blahobytu.

Jinou oblastí, na kterou se teorie veřejné volby zaměřuje v oblasti zastupitelské demokracie je problematika tvorby koalic a významnost jednotlivých subjektů v tomto procesu. Jedním z měřítek významnosti jsou tzv. indexy volební síly.

Logrolling

Jedním z typických projevů zastupitelské demokracie je tzv. logrolling. Logrolling je často také označován jako obchodování s hlasy, či vzájemná podpora. Je poměrně obvyklou, i když častou skrytou, praxí v zastupitelských orgánech.

Situaci dobře ilustruje příklad, který uvádějí JACKSON a BROWN (2003).

Člen parlamentu zastupující volební obvod X se chce zasadit o schválení velké vládní zakázky, na níž by pracovaly továrny v jeho volebním obvodu a chce se tak pokusit o snížení nezaměstnanosti ve své oblasti. Poslanci za obvod Y je lhostejné, zda bude zakázka schválena a které společnosti bude přidělena. Více ho zajímá otázka, zda bude schválen jeho dodatek k novému školskému zákonu. To je však zcela lhostejné poslanci za obvod X. Je zřejmé, že se nabízí příležitost pro obchodování s hlasy. Poslanec X by mohl nabídnout poslanci Y, že bude hlasovat ve prospěch dodatku ke školskému zákonu, jestliže poslanec Y bude na oplátku hlasovat pro vládní zakázku. Dobrovolná směna hlasů je základem politiky. Můžeme ji považovat za způsob hledání dohody v situacích, kdy existují rozdílné preference.

Je pochopitelně otázkou, zda je takové jednání ekonomicky efektivní. Skutečnost, že logrolling často probíhá skrytě, jej obvykle staví do negativního světla. Nicméně, jak ukazuje následující příklad, nemusí tomu tak být vždy.

Tabulka 5 Příklady efektivního logrollingu

	A	B	C	Čistý přínos
Stadion	110	-20	-30	60
Obchvat	-20	100	-30	50
Muzeum	-30	-30	100	40

Každý ze zastupitelů je ochoten podpořit jeden z variantních projektů (Stadion, Obchvat, Muzeum), přičemž mu s touto realizací vznikají příslušné kvantifikované přínosy. Naopak v případě realizace nepreferovaného projektu vznikají danému zastupiteli (straně) náklady uvedené v tabulce.

Je zjevné, že tato situace umožňuje obchodování s hlasy trojího charakteru:

Možné koalice

- (A,B) => čistý přínos zastupitelů A, B, C = (90, 80, -60) je postaven stadion+obchvat
 (A,C) => čistý přínos zastupitelů A, B, C = (80, -50, 70) je postaven stadion+muzeum
 (B,C) => čistý přínos zastupitelů A, B, C = (-50, 70, 70) je postaven obchvat+muzeum

Na základě naznačených nákladů a přínosů spojených s realizací jednotlivých projektů platí, že:

- A preferuje koalici s B
- B preferuje koalici s A

Dojde tedy k realizaci dvou projektů a celkový společenský přínos bude kladný. Využijeme-li tedy Kaldor-Hicksova principu, lze takové jednání zastupitelů označit za efektivní.

Jak uzavírají Jackson a Brown (2003) „Obchodování s hlasy je logickým rozšířením ekonomického modelu racionální maximalizace užítku ve vlastním zájmu. Napomáhá systému většinového hlasování maximalizovat společenský blahobyť. Buchanan a Tullock ukázali, že díky obchodování s hlasy je většinové hlasování efektivnější v oblasti alokace zdrojů a distribuce blahobytu. Mohou-li jednotlivci směřovat své hlasy, jsou výsledky celého systému přijatelnější. Výsledky, které jsou v oblasti distribuce blahobytu považovány za lepší, budou přijaty s větší pravděpodobností než ty, pro něž to neplatí.“

Tvorba koalic a vyjednávání

S výše uvedeným příkladem logrollingu jako typického chování zastupitelů úzce souvisí i problematika vyjednávání a principů tvorby koalic v systémech s více než dvěma politickými stranami, či zastupiteli.

Jedním z přístupů, který danou oblast analyzuje, je vnímání procesu vytváření koalic a následné hlasování v koalici jako kooperativní hru o n hráčích.

Model vyjednávání se opírá o tyto předpoklady

- Všichni zástupci jedné strany hlasují jednotně
- V rámci koalice hlasují všichni jednotně

- Lze vytvořit jakoukoli koalici stran a všechny jsou stejně pravděpodobné

Jedná se tedy o herně-teoretický model, který vychází z vnímání politiky jako zvláštní formy strategické situace. Předpokládá tedy racionalitu jednotlivých subjektů (hráčů), stejně jako ochotu těchto hráčů zvažovat všechny dostupné strategie jako možné.

Jedním nejznámějších výstupů modelů vyjednávání jsou tzv. Indexy volební síly (Voting power index).

Index volební síly lze vnímat jako měřítko významnosti dané strany (kandidáta) v rámci rozhodování. Jeho hodnota se odvíjí se od vlivu daného subjektu na vytvoření (vítězné, neboli většinové) koalice.

Indexů volební síly je celá řada, mezi nejznámější patří:

- jednoduchá síla R_i ;
- Shapley-Shubikův index σ_i ;
- Benzhafův index b_i ;
- Colemanův index C_i .

Jednoduchá volební síla se odvíjí přímo od získaných mandátů a je tedy tou měrou, kterou většinou vnímáme sílu, či významnost jednotlivých subjektů při vyjednávání. Jak však ukazují další modely, ale zejména pohled na běžnou praxi kolektivního rozhodování, významnost subjektů mnohdy neodpovídá jejich počtu mandátů. Zejména v poměrných volebních systémech s více politickými subjekty může být vyjednávací síla velmi malého subjektu mnohonásobně vyšší. Máme na mysli tzv. „jazýček na vahách“, tedy situaci, kdy je takový politický subjekt nezbytný pro vznik (jakékoli) koalice.

Volební síla je proto měřena právě na základě těchto principů jako pravděpodobnost, že daná strana bude nezbytná při sestavování vítězné koalice. Uvažujeme-li všechny teoreticky možné koalice, pak se index měřící volební sílu označuje jako Shapley-Shubikův.

Lze jej vypočítat jako:
$$\sigma_i = \sum_S \frac{(|S|-1)!(n-|S|)!}{n!}$$

Přičemž S jsou všechny vítězné koalice, ve kterých je strana i obsažena. Dále pro stranu i platí, že $S-\{i\}$ je poražená.

Pro indexy dále platí:
$$\sum_{i=1}^n \sigma_i = 1 \quad \sigma_i \geq 0$$

Jinou měrou, která využívá menšího okruhu potenciálních koalic je Benzhafův index. Index měří pravděpodobnost, že i -tá strana svým odstoupením bude anulovat vítězné postavení koalice

Index je definován jako:
$$\beta_i = \frac{e_i}{\sum_{i=1}^k e_i}$$

kde e_i – počet všech koalic, kde i je nepostradatelný.

Příklady výpočtu indexů hlasovací síly, stejně jako algoritmus jejich výpočtu naleznete na stránce Univerzity v Turku <<http://powerslave.val.utu.fi/index.html>>

Teorie formování koalic

Detailnější pohled na podobu a zejména na strukturu koalic v zastupitelském orgánu podávají teorie formování koalic. Teorie vybírají podmnožinu ze všech dostupných koalic (těch je $2n-1$), a to takových, které jsou více pravděpodobné než jiné.

Teorie lze rozdělit na:

- politické;
- nepolitické.

Nepolitické teorie formování koalic

- hra s konstantním součtem (zero-sum game);
- minimální většinová;
- nejmenší většinová;
- koncepce vyjednávacího návrhu.

Politické teorie formování koalic

- minimální souvislá koalice;
- uzavřená koalice s minimálním rozpětím;
- kontrola mediánového voliče.

Více viz

Fiala (1997)

Otázky k zamyšlení:

- 1) Pokuste se jmenovat nějaké příklady logrollingu v praxi zastupitelských orgánech v ČR. Posuďte efektivnost takového jednání.
- 2) Jaká omezení vypovídající hodnoty indexů volební síly přináší jejich abstrahování od ideologie stran? Jsou tato omezení významná v českém prostředí?
- 3) Pokuste se - s využitím politických i nepolitických teorií formování koalic – sestavit jednotlivé typy koalic v českém prostředí (například na základě aktuálního složení Poslanecké sněmovny PČR)

Klíčová slova

Logrolling, vyjednávání, index volební síly, formování koalice.

Literatura k tématu 8

- [1] BIERMAN, H. S. *Game theory with economic applications*. 2nd ed. Addison-Wesley, 1998. 452 s. ISBN 0201847582
- [2] BINKOVÁ, D. Kdo skutečně rozhoduje v orgánech EU? (Praktická aplikace teorie veřejné volby). Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

- [3] BUCHANAN, J., TULLOCK, G. *Calculus of Consent: The Logical Foundations of Constitutional Democracy*. University of Michigan Press, 1962.
- [4] CULLIS, J., JONES P. *Public Finance and Public Choice*. 2. vydání. Oxford University Press, 1998. ISBN 0-19-877579-2.
- [5] FIALA, P. *Skupinové rozhodování*. Praha : VŠE, 1997. 193 s. ISBN 80-7079-044-X
- [6] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [7] MUELLER, D. C. *Public Choice III*. 1st ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 768 s. ISBN 0521894751.

9. Charakteristické chování voličů

Ekonomická teorie politiky (Anthony Downs). Racionální ignorace

Základní literatura:

JACKSON A BROWN (2003, kapitola 4), MUELLER (2003, kapitola 14)

Prezentace

Shrnutí

Pro každou politickou stranu, nebo koalici nebo jinak formovaný subjekt, který se účastní veřejné volby, chce-li ve volbách uspět, je důležité vědět, jaký náklad v podobě daní je občan ochoten „zaplatit“ za získání užitku, který mu vyplývá z podílu na spotřebě, financované z veřejných výdajů. Při tomto průzkumu se občane pochopitelně rozloží do různých skupin, které představují různé skupiny voličů. Přitom platí následující principy:

- občan nedokáže vždy formulovat své preference,
- nedokáže odhadnout, jaké výše svých příjmů je ochoten se vzdát ve prospěch možnosti podílet se na spotřebě veřejného sektoru,
- obvykle je lhostejný k podobným průzkumům, neboť nevěří, že by jeho hlas mohl ovlivnit rozhodování v reprezentativní demokracii,
- inklinuje k přeceňování nákladů (toho, čeho se vzdává) a k podceňování užiteků (toho, co za náklad získá).

Jak volí typický daňový poplatník¹⁰

Existují tři faktory, které určují postoje jednotlivců k výdajům na veřejné statky. První - někteří jedinci mohou mít veřejně poskytované statky jednoduše raději než jiní. Druhý - příjmy jednotlivců jsou rozdílné. Pro chudé jedince bude mezní užitečnost privátních statků vyšší než pro bohaté. Budou méně ochotní než bohatí vzdát se důchodu na privátní statek, aby dostali daný přírůstek ve veřejných statcích. Protože mají méně privátních statků, mezní užitečnost veřejných statků může být pro ně také vyšší, ale za normálních podmínek převyšuje zvýšení mezní užitečnosti privátních statků mezní užitečnost veřejných statků. Obecněji, na každé úrovni výdajů na veřejné statky je mezní míra substituce - tedy kolik jednotek privátních statků jsou lidé ochotni obětovat pro jednotku přírůstku veřejných statků - menší pro chudší. Takže při jednotném zdanění budou bohatí jedinci preferovat vyšší výdaje na veřejné statky. Tyto názory odporují zkušenosti, že chudí požadují více veřejných statků (jak se často jeví); je to proto, že **třetí** určovateli postojů jednotlivců ke zvýšeným státním výdajům - podstata daňového systému, který určuje, jaká část přidaných nákladů souvisí se zvýšením výdajů na veřejné statky, která doléhá na každého jedince. U daní, kde každý musí platit stejné množství, chudý jedinec dá pravděpodobně přednost nižší úrovni výdajů na veřejné statky, protože mezní náklady jsou pro něj vyšší (v podmínkách, kdy se zřekl užitku z osobní spotřeby). Ale jestliže chudší jedinci platí méně než bohatší, potom chudí mohou dávat přednost vyšší úrovni výdajů na veřejné statky. Samozřejmě, že jedinec, který nemusí platit vůbec žádné daně a má pouze užitek z rostoucích státních výdajů, bude obhajovat tak vysokou úroveň státních výdajů, jaká je jen možná.

¹⁰ Převzato z DSO předmětu Veřejná ekonomie, MU Brno 2010.

Přínos A. Downse (podle JACKSON a BROWN (2003))

Roku 1957 publikuje A. Downs knihu „*An Economic Theory of Democracy*“, která se stala výchozím bodem pro analýzu veřejné volby. Hlavním přínosem jeho díla je zavedení přístupu racionální volby do studia politické vědy. Racionálním činem Downs rozumí každý čin, který je zamýšlen k dosažení vědomě zamýšlených politických nebo ekonomických cílů.

Na tomto základě vystavěl ekonomickou teorii demokracie, jejímž hlavním cílem bylo porozumění a předpovídání politického chování v prostředí zastupitelské demokracie. Podle Downse jednotliví politikové jednají tak, aby dosáhli příjmu, prestiže a moci. Hlavním cílem politiků v tomto modelu je těžit z výše zmíněných odměn, které získávají při vykonávání svého úřadu. Mimo jiné také Anthony Downs do ekonomie zavedl ekonomickou teorii politiky založenou na předpokladu, že voliči se snaží maximalizovat užitek a politické strany se snaží získat maximum hlasů¹¹. Politické strany podle něj nemají samy o sobě zájem na vytváření efektivní alokace zdrojů ve společnosti; každá z nich pouze usiluje o své znovuzvolení maximalizací počtu hlasů, které je možné získat. Proto i kdyby vláda měla schopnost posunout společnost k Pareto optimálnímu uspořádání, učinila by to pouze tehdy, byla-li by k tomu nucena **konkurenčním tlakem ostatních stran**.

Základní hypotézou je, že politické strany formulují své programy, aby vyhráli volby, spíše než aby vyhráli volby pro následné naplnění svých programů.

Downs také předpokládá, že volič při přemýšlení komu „věnuje“ svůj hlas, bere v potaz (jen) benefity, které pro něj z této alokace plynou. Vychází z názoru, že volič bere v úvahu minimálně dvě období, při zvažování komu dát svůj hlas a konkrétně období, které končí před novou volbou a období, které následuje po nové volbě.

Racionální ignorance

Politické strany ovšem přesně neví, co voliči preferují a ti zase naopak neznají přesné důsledky vládních činů. Nejistota nutí racionální vládu přikládat některým voličům více důležitosti než jiným. Nejistota také omezuje schopnost voliče vztahovat každý provedený krok vlády k svému pojetí „dobré“ politiky (politika, kterou volič považuje za vhodnou). Za těchto podmínek pak racionální volič snižuje své informační náklady tím, že nezkoumá detailně jednotlivé postupy vykonávané stranou, ale spíše zkoumá obecnou ideologii strany. *Ideologie znamená úsporu nákladů na informace*. „Je iracionální dobře se informovat o politice, protože návratnost těchto zjištění jednoduše neospravedlňuje jejich cenu ve formě času a dalších zdrojů“ (DOWNS 1957: 259).

Dalším rysem chování voličů je, že jejich účast při volbách není obvykle stoprocentní. Částečně to lze vysvětlit mimoekonomickými faktory, které mohou nastat v den voleb, například nepříznivým počasím nebo vysíláním oblíbeného televizního programu. Ekonomické faktory ovlivňující účast voličů jsou náklady na volby, tj. náklady obětované příležitosti a úsilí spojené s dostavením se do volební místnosti; v neposlední řadě se může jednotlivec zachovat jako černý pasažér, neboť politická aktivita má charakter veřejného statku (JACKSON a BROWN, 2003). Model středního voliče je limitován účastí voličů na volbách, neboť potřebujeme znát pravděpo-

¹¹ Wicksell i Lindahl zavedli do svých analýz pojem politických stran už dříve, ale předpokládali čistou zastupitelskou demokracii, v níž politické strany přesně odrážejí preference své voličské základny.

dobnost účasti průměrného občana ve volebním procesu. Nejistota způsobená neúplnou účastí voličů stojí za mnohými aktivitami ústředních orgánů politických stran. Snaží se získat informace o společensko-ekonomických charakteristikách voličů i těch občanů, kteří se voleb neúčastní.

Argument naznačený v předchozím textu lze ještě upřesnit. Prospěch, který jednotliví voliči očekávají jako důsledek své volby, musí převážit náklady spojené s hlasováním. To znamená, že:

$$E(B) - C \geq 0$$

kde

$E(B)$ je očekávaná hodnota prospěchu B vzešlého z volby ($E(B) = pB$)

p je pravděpodobnost, s jakou prospěch vznikne

C jsou volební náklady

Pokud jednotlivec shledá, že některá z politických stran zastává názory diametrálně odlišné od jeho vlastních a pokud se domnívá, že výsledek voleb je již předem jasný (tj. že jeho hlas nemá žádnou váhu), potom není pravděpodobné, že bude volit, neboť hodnota $E(B)$ bude velmi nízká. Kromě toho, pokud jsou si programy dvou stran v Downsově modelu vzájemně velmi blízké, může se přihodit, že volič bude nerozhodný. Důležitým závěrem Downsova modelu je, že pro jednotlivce není účast ve volbách racionální.

Jestliže pro voliče není účast ve volbách racionálním jednáním, proč tedy volí? Možná má z aktu volby pocit psychického uspokojení nebo se do procesu zapojují kantovské etické principy. Racionální volič se domnívá, že pokud on sám nepůjde k volbám, je velmi pravděpodobné, že stejně se zachovají i ostatní podobně smýšlející voliči a dojde k nežádoucímu kolektivnímu výsledku. Volí, jelikož si přeje, aby i ostatní volili a zachovali tak současný vyhovující systém. Je to kantovský princip nepodmíněné spolupráce založené na myšlence 'co kdyby to udělal každý?' Existence mnoha jednotlivců připravených k nepodmíněné spolupráci je pro přežití společnosti nezbytná. Zahanbují ty členy společnosti, kteří nejeví ochotu ke spolupráci a působí jako katalyzátory altruismu a další spolupráce. Zajišťují nezbytnou minimální úroveň kolektivních statků pro zbývající částí populace. Další vysvětlující hypotézy (užitek z volby jako z uplatnění práva, strategie minimax, existence altruistického voliče viz dodatek.)

Downsův model podléhal v čase mnoha kritickým připomínkám. Za prvé, není nutno předpokládat maximalizaci počtu získaných hlasů. Politické straně stačí získat takový počet hlasů, který jí zajistí většinu. Předpoklad maximalizace počtu hlasů je příliš silný. Za druhé, studium systému několika stran je mnohem složitější než systém dvou stran, který ve svém modelu použil Downs.

Otázky k úvaze a procvičení

- 1) Které z vysvětlení voličské účasti považujete vy sami za nepravděpodobnější? Proč?
- 2) V textu této kapitoly se objevila formulace „politická aktivita má charakter veřejného statku“. Co se tím má na mysli?
- 3) Nebylo by podle vás možné aplikovat při hledání odpovědi nad racionalitou „chození k volbám“ i zkušenosti ze spotřebitelského chování lidí, konkrétně sázení a obecně hazardu?
- 4) Na základě vlastních zkušeností, souhlasíte s tezí, že „politické strany formulují své programy, aby vyhráli volby, spíše než aby vyhráli volby pro následné

naplnění svých programů“? Zkuste najít argumenty, svědčící pro i proti potvrzení této hypotézy.

Klíčová slova

Demokracie, racionální ignorance, politická strana, volič, altruismus.

Literatura k tématu 9

- [1] DOWNS, A. An economic theory of democracy. Renewed 1985. Boston : Addison-Wesley, 1957. 310 s. ISBN 0060417501.
- [2] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. Ekonomie veřejného sektoru. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [3] MUELLER, D. C. Public Choice III. 1st ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 768 s. ISBN 0521894751.
- [4] ŠPALEK, J. Veřejné statky: Teorie a experiment. 1. vyd. Praha : C.H, Beck, 2011. 224 s. Edice Ekonomie. ISBN 978-80-7400-353-0.
- [5] WALTER, O. Logrolling – teorie a praxe v ČR. Brno (Diplomová práce) Masarykova univerzita. 2008. 57 s.

10. Ekonomie byrokracie

Teorie byrokracie podle Webera, Niskanena atd.

Základní literatura:

JACKSON a BROWN (2003, kapitola 7), [STRNAD a MALÝ \(2005\)](#)

[Prezentace 2011](#)

[Prezentace starší stručná](#)

Shrnutí

Byrokracie označuje určitý způsob organizace a fungování správy, především pak správy veřejné, resp. jejího personálního základu. V souvislosti s veřejnou správou slouží pojem byrokracie k označení racionalizované techniky jejího fungování, organizace a řízení. Takto chápaná byrokratická správa zajišťuje nepřetržité vyřizování úkolů podle objektivně stanovených pravidel, bez ohledu na konkrétní politické poměry. Zaměstnanci správních úřadů mají přesně vymezený okruh pravomocí a působností, jakož i potřebnou kvalifikaci. Byrokratická organizace vychází z principu hierarchické výstavby, dominují zde vertikální vztahy nadřízenosti a podřízenosti, což umožňuje výkon kontroly nižších složek vyššími.

Státní aparát (byrokracii) lze definovat jako množinu úřadů (odborů, oddělení, sekcí,...), které jsou odpovědné za vládou zabezpečované služby. Každý úřad je uvažován jako nezisková organizace, která je financována zejména z pevných dotací, nikoli z prodeje svého výstupu. Některé úřady vzájemně spolupracují a jsou vzájemně komplementární, ostatní jsou konkurenty v boji o vzácné zdroje.

Jde o typ organizace, v které je administrativa postavená na psaných pravidlech a hierarchickém uspořádání za cílem dosažení maximální efektivity.¹²

Byrokracie je podle Maxe Webera tzv. ideální typ, vzor, kterému se lze přiblížit aplikací prvků racionálního řízení. Weberova byrokracie je zavedením přesného systému do řízení administrativy, vyřizování úkolů podle objektivně stanovených pravidel, bez ohledu na konkrétní politické poměry.

Dnešní literatura (POMAHAČ, 1999) byrokracií obvykle rozumí vládnutí prostřednictvím úřadů. Nejčastěji se byrokratické organizaci vládnutí a spravování připisuje několik charakteristických rysů:

1. hierarchická struktura podřízenosti a delegování pravomocí odshora dolů;

¹² Poprvé toto označení použil v roce 1745 Vincent de Gournay, jde o složeninu slov francouzského bureau (úřad, psací stůl, resp. plátno pokrývající úředníkův stůl) a řeckého kratein (vládnout).

2. rigidní vymezení funkčních míst a odpovědnosti;
3. rozhodování podle stálých, apriorně daných pravidel a procedur;
4. neúměrně vysoká náročnost na formální přesnost v detailech.

Ekonomická analýza byrokracie

Zkoumání byrokracie v rámci proudu ekonomické organizační teorie se rozvíjí od 60. let 20. století. Poukazuje na plýtvání spojené s byrokratickým rozhodováním, nekontrolovatelností byrokratických mechanismů, zabudováním regulátorů maximalizujících náklady. Byrokracie v tomto pojetí je především výrazem ekonomické neefektivnosti (POMAHAČ, 1999). Mezi představitelé řadíme zejména Gordona Tullocka, Williama Niskanena, Alberta Bretona, Anthony Downse. (STRNAD, 2005)

Hlavní přístup ekonomické analýzy vychází z premisy, že byrokrat, spolu se všemi ostatními jedinci, se chová tak, aby maximalizoval užitek.

Downs, Tullock či Niskanen byli jedni z prvních, kdo použili přístup funkce užitku manažerů a domnívali se, že parametry užitkové funkce byrokrata zahrnují jeho plat, počet jeho podřízených, jejich platy, jeho veřejnou pověst, jeho funkční přídatky a jeho moc nebo postavení.¹³ Protože mnohé z položek, které se objevují v úřednickově užitkové funkci, jsou v přímém vztahu k velikosti rozpočtu, budou se byrokraté (maximalizující svůj užitek) chovat také tak, aby maximalizovali rozpočet. Větší rozpočet umožňuje úředníkům získat větší peněžní i nepeněžní odměny (platy, vybavení kanceláří, lepší služební cesty) a maximalizovat prestiž úřadu. Ta totiž ovlivňuje sociální status úředníků. Prestiž úřadu při tom závisí na pozici úřadu v hierarchii všech vládních úřadů. Roste, pokud je úřad pověřen významnými úkoly (které jsou společností vnímané jako důležité). Byrokrat maximalizující užitek (nebo rozpočet) tak v procesu rozhodování o rozpočtu není neutrálním činitelem.

Vedle tohoto hlavního přístupu lze vysledovat ještě minimálně další dvě alternativy vycházející z odlišných motivů chování byrokrata.

První rozvíjí předpoklad, že **byrokrat maximalizuje tzv. slack - polštář**. Spočívá v tom, že si organizace z finančních prostředků od zdrojové agentury - sponzora vytváří rezervu, kterou už nepotřebuje pro zabezpečování své činnosti (MUELLER, 2003:368). Tím roste pohodlí při rozhodování. Snižuje se subjektivně vnímané břemeno vyplývající z konfrontace s omezeností zdrojů.

Alternativní přístup pak rozvíjí předpoklad, že hlavním cílem pro byrokrata je vyhýbat se riziku. Zachování života úřadu je totiž z jejich hlediska rozhodující. Byrokraté chtějí zachovat život úřadu, nejen proto, že je to jejich zaměstnání, tedy zdroj všech požitků z něho plynoucích. Mohou usilovat o zachování úřadu také proto, že věří, že úřad plní nebo v budoucnosti bude plnit společensky důležité úkoly. Snaží se také vyhnout konfliktu se skupinami, které mají moc ovlivnit sociální status úřadu nebo jeho autonomii (MUELLER, 2003:370-371).

Obecně pro motivy byrokrata platí, že byrokrat bude sledovat různé cíle s různou intenzitou podle toho:

1. Jak moc jsou tyto cíle identifikovány s úřadem, tj. jak moc poškodí nedosažení cíle zájmy úřadu.
2. Jak moc je dosažení nebo nedosažení cíle viditelné.

¹³ Jednotlivé složky tvořící užitkovou funkci se u jednotlivých autorů mohou lišit.

3. Jak je který cíl prioritní pro autoritu, které je úřad podřízen a která může ovlivnit sociální status úřadu.

Anthony Downs

Vnímá byrokratickou správu jako velmi dynamický systém. Dynamika ovšem neexistuje jen uvnitř organizace, kde dochází k soubojům a konfliktům mezi jednotlivými skupinami a typy pracovníků, ale i ve vztazích mezi organizacemi. Zabývá se způsobem vzniku nových organizací. Popisuje souboj organizací o zdroje a sociální funkce, které legitimizují existenci, ať už celé organizace nebo jejich nových oddělení. Úředníky chápe jako bytosti orientované na maximalizaci užítka a podle profilu preferovaného užítka sestavuje pět typů úředníků:

1. Kariérista, který se snaží získat moc, prestiž, příjem.
2. Konzervativce preferující bezpečnost, pohodlí.
3. Fanatik, který sleduje jen svůj úzký zájem. Touží po reformách, které by mu přinesly moc.
4. Advokát prosazující zájmy organizace jako celku.
5. Státník, který je plně loajální společnosti.

Niskanenův pohled na byrokracii a jeho model maximalizujícího byrokrata¹⁴

Podle Niskanena definuje jako byrokratické takové organizace, které mají následující charakteristiky:

1. Vlastníci a zaměstnanci organizace si nepřivlastňují žádnou část rozdílu mezi důchody a náklady jako svůj osobní příjem.
2. Určitá část plynoucích důchodů do organizace pochází z jiného zdroje než z prodeje výstupu.

Nejjednodušší model chování byrokracie představuje jeho model z roku 1968. Niskanen zde byrokratickou organizaci ztotožňuje s úřadem. Předchozí charakteristiky upřesňuje následujícími premisami:

1. Byrokraté maximalizují celkový rozpočet svého úřadu, za daných poptávkových a nákladových podmínek. Přičemž platí, že jsou omezeni rozpočtem, který musí být roven nebo musí být větší než minimální celkové náklady na výstup.
2. Úřad mění daný výstup (nebo kombinaci výstupů) za daný rozpočet.

Jinými slovy, tento model předpokládá, že vládní byrokracie sleduje především cíl maximalizace svého užítka - rozpočtu. Větší rozpočet umožňuje byrokratům uspokojit jejich další cíle: platové podmínky, kariérní postup, jistotu zaměstnání, vybavení kanceláře, kvalitu služebních cest, pocit moci, prestiže, možnost udělovat kontrakty, ulehčené řízení úřadu...*(podrobněji v zadaných materiálech v Readers)*

Kritika Niskanenova modelu

Jedněmi z prvních, kdo zpochybnili, že Niskanenův výstup úřadu je dvakrát větší než optimální byli Albert Breton a Ronald Wintrobe. Niskanen se totiž podle nich zabýval jen výstupem, který upřednostňuje byrokraté. Chování úřadu však musí

¹⁴ Zpracováno na základě NISKANEN, W. A. Bureaucracy and public economics., KVASNIČKA, . Institucionální ekonomie, WINTROBE, D., BRETON A. The Equilibrium Size of a Budget Maximizing Bureau: A Note on Niskanen's Theory of Bureaucracy, CONYBEARE, J.A.C. Bureaucracy, Monopoly, and Competition: A Critical Analysis of the Budget -Maximizing Model of Bureaucracy. (převzato ze STRNAD, 2005)

být spojeno s chováním sponzora. Ten totiž dává vzniknout poptávce po vládních službách. Je tedy na místě upustit od předpokladu úřadu jako plně nezávislého monopolního dodavatele služby.

Zadavatel služby - vláda totiž stojí na druhé straně vztahu jako monopson - tedy jediný poptávající. Při vyjednávání o rozpočtu se tak jedná o vztah bilaterálního monopolu. Síla úřadu podle nich nepramení ani tak z jeho možného monopolního postavení, jako z jeho informační výhody.

Breton a Wintrobe zavádí do Niskanenova modelu proces kontroly. Na jeho základě pak tvrdí, že úřad je omezen ve svém výstupu sponzorem. Sponzor díky kontrole odhalí část prostředků, které úřadu neposkytne a může je ušetřit. Na druhé straně tato kontrola sponzora stojí určité množství finančních prostředků.

Jean-Luc Migué a Gérard Bélanger navázali na Niskanena, ale navrhli odlišný přístup. Opouští myšlenku byrokrata maximalizujícího celkový rozpočet. Rozvíjí byrokratický model založený na předpokladu, že byrokraté maximalizují cíle závislé na jejich „libovolném“ (diskrečním) rozpočtu. Jde tu tedy o rozdíl mezi celkovým rozpočtem a minimálními celkovými náklady na produkci úředního výstupu. Tento model vede k obecnému závěru, že úřední výstup je vždy větší než výstup v společenském optimu. Jejich model se někdy označuje jako francouzsko-kanadský model byrokracie.

Otázky k úvaze a procvičení

- 1) Vyhledejte informace o způsobu odměňování a kariérním postupu úředníků u nás a konfrontujte získané informace s předpoklady platnosti Niskanenova modelu. Jak hodnotíte pravděpodobnost toho, že převažujícím rysem motivace naší byrokracie je maximalizace rozpočtu?
- 2) Po prostudování povinných textů z Readers, který z alternativních přístupů k vymezení motivace byrokracie se vám jeví jako nejrealističtější?
- 3) Jednou z klíčových otázek analýzy ekonomického chování byrokracie je, nakolik dochází resp., jak je významná informační převaha mezi byrokratem a politikem v roli „sponzora“. Jaký je váš názor? Dokážete argumentovat konkrétními příklady?

Klíčová slova

Byrokracie, weberiánské pojetí, Niskanenův model, technická neefektivnost.

Literatura k tématu 10

- [1] JACKSON, P. M., BROWN, C. V. *Ekonomie veřejného sektoru*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
- [2] STRNAD, O., MALÝ, I. *Ekonomie byrokracie* (Studijní text). 2005.

11. Zájmové skupiny a lobbying

Teorie zájmových skupin, vliv zájmových skupin na efektivnost rozhodnutí. Zájmová skupina jako zdroj informací pro rozhodování. Lobbying – situace v ČR a zahraničí

Základní literatura:

[MUELLER a MURRELL \(1986\)](#), [SZROMNIK](#) (pracovní text)

[Prezentace](#)

Shrnutí

Ekonomické modely většinou předpokládají, že všichni jedinci jsou dobře informováni o všech uvažovaných alternativách; všichni voliči volí a své hlasy odevzdávají na základě důsledků, které bude mít každá alternativa pro jejich osobní blaho. Mnoho lidí ale věří, že výše uvedený názor neposkytuje odpovídající vylíčení politického dění. Přestože ústavně má každá osoba zaručen 1 hlas, některé hlasy jsou účinnější než jiné. Z tohoto pohledu odráží výsledek politického dění politickou sílu speciálně zainteresovaných skupin.

Za zájmové skupiny můžeme považovat skupiny, které se aktivně snaží mít vliv na veřejnou politiku, resp. na výsledek veřejné volby, s cílem uspokojit své zájmy. Existuje jich velmi mnoho a mohou se lišit co do početnosti, forem aktivit, míry formalizovanosti a organizovanosti, reálného vlivu apod.¹⁵

Vstupování zájmových skupin do rozhodovacího mechanismu je zdrojem informací o tom, jak jsou ve společnosti rozvrstveny individuální a kolektivní názory, postoje a hodnoty. Zjednodušeně řečeno, existují tři hlavní role zájmových skupin v procesu veřejné volby:

1. Jedinci jsou málo motivováni pro účast ve volbách. Získávání informací týkajících se voleb je spojeno s náklady. Zájmové skupiny se mohou pokoušet snížit náklady voličů spojené s volbami a získáváním informací.
2. Politici často obtížně získávají informace o preferencích svých voličů. Zájmové skupiny jsou primárním zdrojem informací a přes takto poskytované informace často ovlivňují veřejnost.
3. Přímé či nepřímé ovlivňování politiků. Zájmové skupiny mohou poskytovat finanční nebo jiné formy podpory politikům podporujícím jejich zájmy.

Vztahy mezi zájmovými skupinami a politickými institucemi mohou doznat tři podob:

1. dominance zájmových skupin (zájmové skupiny přesvědčí či manipulují tvůrce politiky); USA, pluralistický model;
2. kooperace mezi zájmovými skupinami a tvůrci politiky; korporativistický model;
3. autoritativní dominance (vláda přesvědčí zájmové skupiny).

¹⁵ Podrobněji viz prezentace

Síla vlivu zájmových skupin je dána kombinací faktorů jako např.:

- Početnosti – počet řadových a významných členů.
- Majetnosti – měřeno majetkem materiálně finančním i nemateriálním.
- Zastoupení v rozhodovacích orgánech - projevující se obsazením formálních orgánů, které přijímají rozhodnutí, svými lidmi.
- Vnitřní sounáležitosti – čili stupněm spojení se okolo významné hodnoty, ideje apod.
- Stupně odhodlání konat tak, aby bylo dosaženo požadovaného efektu.
- Stupně prestiže v místním, regionálním, státním a mezinárodním prostředí – příslušejícím k systému rozhodování.
- Oblasti vlivu jiných zájmových skupin v dané oblasti a to skupin podobného původu, sousedských a příbuzných.

Lobbing¹⁶

Termín „Lobbing“ vznikl z anglického slova „lobby“ (latinsky „lobbium“, „lobbia“ – galerie, pasáž) a znamená halu, chodbu, předpokoj, v obecném pojetí pak kuloár. Bylo to jediné místo v sídlech orgánů vlád či jiných rozhodovacích orgánů, v kterých mohly přebývat a pracovat i osoby z vnějšku. Z etymologického pohledu „lobby“ označuje tedy „kuloár vlády“, jako místnost otevřenou veřejnosti prahnoucí po kontaktu s představiteli zákonodárných orgánů.

Lobbingem je vědomé a cílené konání, obvykle iniciované určitou zájmovou skupinou s cílem ovlivnit rozhodnutí ve svůj prospěch.

Druhy lobbingu

Vzhledem na použitý styl a prostředky rozeznáváme lobbing „divoký“ zvaný také amatérský, lobbing „ad hoc“ a lobbing profesionální.

První ze jmenovaných obsahuje nátlak, který je uskutečňován prostřednictvím individuálních „zařizovačů“ či jde o nátlak neformálních skupin využívajících nelegálních a neetických prostředků. Představitelé takovýchto lobbingových praktik nazýváme jako pseudolobbisty, jsou to osoby pohybující se na hranici práva a někdy i za ní. Mezi charakteristické prvky **divokého lobbingu** patří:

- využívání nepodložených informací;
- využívání materiálních „podpor“ – korumpování oprávněných osob, expertů;
- využívání přátel, podniku, rodiny jako hlavního prostředku k prosazení názoru;
- uzavírání směnných transakcí typu: „my vám to - vy nám to“ čili „obchod s vlivy;“
- využívání organizačních a procedurálních děr v administrativních orgánech státu – zneužívání právních mezer;
- využívání radikálních prostředků nátlaku a společenského vydírání, aby bylo dosaženo balíku rozhodnutí vhodného pro činitele nátlaku (hovoříme o tzv. „partyzánském“ nebo „kovbojském“ lobbingu);

¹⁶ Zpracovno podle pracovního textu A. Szromnika, Akademia Ekonomiczna Krakow.

- využívání cíleného uvádění protivníka v omyl, využívání technik „informačního šumu.“

Lobbing typu „ad hoc“ nebo jinak lobbing sporadický je užíván jen v určité situaci, pouze objeví-li se náhlá potřeba použít těchto praktik. Realizovaný je zpravidla přes osoby, jejichž hlavní činnost je zcela odlišná od lobbování a které jsou pro toto využity pouze dočasně.

Lobbing profesionální, jak sám název napovídá, provozují osoby, které se lobbováním živí. K dosažení požadovaného cíle využívají poznatků z „public relations“ nebo z marketingu. K charakteristickým znakům profesionálního lobbingu můžeme zahrnout následující vlastnosti:

- jednotlivé činnosti mají strategický i operativní charakter a jsou vzájemně zkoordinovány;
- lobbování je realizováno skrz profesionální lobbyisty nebo s využitím specializovaných lobbingových firem;
- činnosti jsou spolu-realizovány s organizačně vyčleněnými jednotlivci firem, či s takovými svazky, seskupeními nebo s celými společenskými organizacemi;
- v činnosti je využíváno nejaktuálnějších informací, informací ověřených a věrohodných;
- v činnosti jsou zohledňovány názory nebo expertízy uznávaných odborníků, poradních institutů;
- činnost je metodická, systematická, plánovaná.

Zásady lobbingu

Fundamentální zásadou lobbingu je **soustředění se na problém**. V lobbingové kampani se nikdy nesmí použít techniky a nástroje namířené proti konkrétní osobě. Druhá fundamentální zásada zní **stáhnutí lobbyisty do stínu**, prioritami lobbyisty by měly být jediné cíle klienta. Třetí fundamentální zásada je **neustálé vytváření sítě, koalice**. Dále jde o to, **co nejdříve se dostat do rozhodovací hry a perfektně znát každý detail protivníka**.

Otázky k úvaze a procvičení

- 1) Které zájmové skupiny u nás znáte? Které považujete za nevlivnější a proč? Zkuste si pro sebe sestavit „žebříček“ tří nejvýznamnějších zájmových skupin u nás.
- 2) Ve druhé části studijního textu (viz výše pod odkazem Szromnik) je uvedeno třídění nátlakových a zájmových skupin. Doplňte ke každé kategorii co nejvíce správných příkladů.
 - a. Nátlakové skupiny, v kterých jednatel (představitel) prezentuje zájmy a na nátlakové skupiny v kterých se uplatňuje skupinové prezentování zájmů.
 - b. Plně vnitřně organizované nátlakové skupiny a částečně organizované nátlakové skupiny.
 - c. Zájmové skupiny, které prezentují své zájmy formálními cestami a skupiny, které využívají těch neformálních.
 - d. Zájmové skupiny založené na stálých společenských strukturách a dočasné zájmové uskupení (tzv. neorganizované skupiny).
 - e. Zájmové skupiny, které si ustanovují formální instituce a zájmové skupiny neustanovující tyto instituce.

- 3) Jaký postoj by podle Vás měl k lobbingu zaujmout stát? Co nejlépe svůj názor argumentujte.

Klíčová slova

Zájmová skupina, lobbying, vliv, veřejná politika.

Literatura k tématu 11

- [1] MUELLER, D.C., MURRELL, P. *Interest groups and the size of government*. In *Public Choice*, 1986. Vol. 48, No. 2, s. 125-145. Springer.
- [2] SZROMNIK, A. *Lobbying, ochrana a realizace místních zájmů, stejně tak jako zájmů regionálních seskupení* (Pracovní text). Akademia Ekonomiczna Krakow.

12. Veřejná volba ve světle experimentální a behaviorální ekonomie

Výsledky experimentů ověřujících některé z teorií, efektivnost navržených alternativ, skupinový experiment ve výuce

Základní literatura:

ŠPALEK (2011)

[Prezentace](#)

Doporučená literatura

DAVIS A HOLT (1993), LEDYARD (1995)

Shrnutí

Aplikace metody experimentální ekonomie přináší do ekonomického zkoumání zcela nový pohled. Až do prvních experimentů byla ekonomie považována za vědu neexperimentální, založenou především na pozorování a analýze empirických dat. Standardní metody testování ekonomických modelů tak vycházely ze statistického srovnávání modelových predikcí s pasivně získanými minulými pozorováními.

Typickým příkladem využití ekonomických experimentů je teorie veřejných statků a zejména fenomén černého pasažerství. Od prvních experimentů, které pouze ověřovaly platnost základních předpokladů modelu černého pasažéra, se ekonomické experimenty postupně staly jednou ze základních metod, která formuluje současnou teorii veřejných statků. Ať už se jedná o obohacení standardního modelu o zahrnutí vlivů dříve neuvažovaných motivů, jako je altruismus, rovnost, či warm-glow, tak i při návrhu nových (experimentálně testovaných) způsobů poskytování veřejného statku. Zkoumání veřejných statků v experimentálním prostředí se i proto stalo jednou ze základních oblastí nově konstituované *Experimentální ekonomie*.¹⁷

Experimentální ekonomie

„Metoda experimentální ekonomie je založena na možnosti v laboratoři navodit reálně existující mikroekonomický systém. Tento systém simuluje reálný jev, jenž je předmětem studia. Subjekty (obvykle studenti) v jeho rámci činí svá rozhodnutí, která ústí v individuální finanční odměny, jejichž výše je závislá na těchto rozhodnutích.“ (ALM a JACOBSON, 2007).

Jednou z nejmladších a nesporně i nejzajímavějších metod ekonomického zkoumání je ekonomický experiment. Ačkoli byly první experimenty provedeny již v polovině minulého století, byla možnost laboratorního testování ekonomických

¹⁷ Například Kagel a Roth začínají svou knihu, která na poli experimentální ekonomie patří k jedněm z nejcitovanějších, příkladem z oblasti veřejných statků. Svou volbu zdůvodňují: „Jedná se o oblast [poskytování veřejných statků, pozn. aut.], kde výsledky experimentů vedly k novým směrům teoretického zkoumání, které zahrnuje různé způsoby, jak posoudit, zda jsou v dané hře dobře zachyceny všechny motivace hráčů, jako například altruismus, či další varianty preferencí, které odrážejí více než jen pouhý sebezájem.“ KAGEL a ROTH (1995: 24)

modelů po dlouhou dobu vylučována. Laboratorní experimenty začaly do ekonomické vědy pronikat v šedesátých letech dvacátého století a jejich boom nastal v letech osmdesátých.

Dominantní pozornost experimentální ekonomie je věnována mikroekonomickým modelům.¹⁸ Lze říci, že prakticky již neexistuje žádná oblast mikroekonomie, kde by nebylo možno provést experiment. Mezi typické oblasti patří zejména následující:

- smlouvání (*bargaining*);
- chování výrobního podniku, monopolní chování, kartelové dohody;
- finanční trhy, bubliny na trhu, investice;
- aukce a aukční mechanismy;
- experimenty s veřejnými statky;
- rozhodování jednotlivce v nejistotě, či při riziku.

Jak je patrné z názvu, ekonomický experiment je inspirován metodami užívanými v přírodních vědách, zejména ve fyzice. Metoda experimentální ekonomie je proto poměrně striktně vymezena. Zakládá se na dvou principech:

- *opakování* (replikace) experimentu s různými subjekty
- *kontrola* – experimentátor je schopen nastavit a řídit některé charakteristiky účastníků experimentu (preferenze, motivace, náklady rozhodování apod.)

Právě tyto dvě skutečnosti činí z ekonomického experimentu atraktivní metodu ekonomického zkoumání. Představa, že lze opakovaně zkoumat chování osob ve vybrané situaci (která obvykle odpovídá nějakému teoretickému modelu), je pro ekonomii, která z velké části stojí pouze na neopakovatelných empirických zkušenostech, lákavá.

Kontrola nad chováním jednotlivců v rámci ekonomického experimentu je usku-
tečněna prostřednictvím odměny účastníkům. Účastníci by měli dostat takovou odměnu, která je pro zkoumanou situaci adekvátní. Tedy odměnu, která je bude *přiměřeně* motivovat, aby se v dané situaci chovali způsobem, který by odpovídal jejich chování v realitě, pokud by čelili podobné situaci. Za nejvhodnější formu kompenzace je považována *peněžní odměna*. Využití jiných komodit (populární jsou např. čokoládové tyčinky) s sebou přináší problém možného jejich různého ocenění.

Tradiční a nejčastěji využívanou skupinou osob, která se ekonomických experimentů účastní, jsou univerzitní studenti. Důvodem jsou zejména nízké náklady na vytvoření testované skupiny (neboť studenti jsou snadno dostupní), stejně jako předpoklad většího zájmu a motivace k testování ze strany studentů.¹⁹

Využití experimentální metody v ekonomii pochopitelně není bez omezení. Ačkoli se během padesátiletého vývoje podařilo experimentátorům dostatečně zdůvodnit smysl a potenciální přínosy využití této metody,²⁰ čelí ekonomické, či laboratorní

¹⁸ Možnost experimentálního ověřování makroekonomických modelů je v současné době předmětem mnoha úvah, nicméně funkční makroekonomické experimenty jsou zatím spíše nerealizovatelné. Příčinou jsou nepochybně zejména rozpočtové a politické důvody.

¹⁹ ALM a JACOBSON (2007) uvádějí anekdotu, která je v této souvislosti tradována mezi experimentálními ekonomy: Proč je lepší využít studenta raději než například holubici či krysou? Jednak jsou studenti levnější než zvířata a jednak k nim člověk tolik nepřilne jako ke zvířatům.

²⁰ Což ostatně dokládá i udělení Nobelovy ceny za ekonomii Vernonu Smithovi v roce 2002. Cena byla udělena za zavedení laboratorních experimentů jako nástroje empirických ekonomických analýz určených především ke studiu alternativních tržních mechanismů. Stejně tak *Experimental Economics* – odborný časopis, věnující se výsledkům a metodice experi-

experimenty kritice. Experimentální ekonomie je nejčastěji kritizována v následujících čtyřech oblastech:

a) **Nereprezentativní výběr testovaných osob**

Jak jsme již uvedli, laboratorní experimenty nejčastěji využívají univerzitní studenti. Jako se obvykle zaměřují na testování reakcí a chování univerzitních studentů. Otázkou, na kterou kritici poukazují, však je, zda je chování studentů natolik typické, abychom na jeho základě byli schopni zobecňovat výsledky pro celou společnost. Experimenty proto, na rozdíl od výše uvedené dotazníkové metody, rezignují na reprezentativnost výběrového souboru.

Avšak, jak ukazují některé systematické výzkumy v této oblasti (např. zde), využití jiných subjektů, než jsou studenti, obvykle neústí v odlišné výsledky experimentu. Ve většině případů se lze domnívat, že lidé se (v rámci daného experimentu) skutečně chovají tak, jak ukazuje chování studentů.

Nejistotu ohledně možnosti aplikace výsledků laboratorních experimentů v realitě se experimentátoři snaží vyřešit stále častějším využíváním tzv. *polních experimentů* (*field experiments*), tedy experimentů prováděných nikoli v laboratoři, ale v přirozených podmínkách a s reálnými lidmi.²¹

b) **Zjednodušení modelované situace**

Ekonomický experiment se obvykle opírá o některý z mikroekonomických modelů, které jsou zjednodušením reality. Skutečné reálné situace (trhy), které se laboratorní experimenty snaží simulovat, jsou komplikovanější než ty, které účastníkům předkládají experimentátoři. Experiment je stále jen modelem dané situace a jedná se spíše o testování teorie než pozorování reality, či praxe. Tuto výtka je však možno směřovat na celé ekonomické zkoumání.

c) **Platby nejsou podstatné či významné (salient)**

Jak bylo již uvedeno, základním kamenem ekonomického experimentu je využití plateb účastníkům, jejichž výše se odvíjí od chování subjektů v rámci modelové situace. Výše těchto plateb musí být podstatná či zajímavá pro účastníky.²² Je však otázkou, zda jakákoli peněžní odměna dokáže správně odrazit skutečnou motivaci jedince v reálné situaci. Například u experimentů zkoumajících motivy přispívání na charitu hraje nepochybně roli i motivace, která se přímo neodráží ve výplatách jednotlivců.

Tato výtka tedy patří mezi nejvýznamnější omezení ekonomických experimentů. Na druhou stranu je právě u experimentů zkoumajících chování osob při přispívání na charitu patrné stále lepší a lepší porozumění motivacím osob v těchto situacích. Máme na mysli zakomponování již tzv. altruismu, či *warm-glow*²³ do teoretických modelů.

d) **Externí validita experimentů**

mentů, patří mezi desítku nejvýznamnějších a nejcitovanějších ekonomických vědeckých časopisů vůbec.

²¹ Není tím řečeno, že studenti nejsou běžnou populací. Jejich výskyt v některých situacích, které jsou laboratorním experimentem modelovány, je však nepravděpodobný. Zatímco si lze snadno představit, že studenti přispívají na charitativní sbírky, hůře si lze představit studenty, kteří řeší prodej poukázek na životní prostředí jako možné řešení negativní externality.

²² Obvykle se má za to, že by měla odpovídat výši hodinové mzdy účastníků. I to je důvod, proč jsou studenti nejlevnějšími testovanými subjekty.

²³ Pojem *warm-glow* bývá vysvětlován jako specifický typ uspokojení při přispívání na charitu, které je spojeno s osobou dárce. Jedná se o subjektivní uspokojení ze samotného aktu daru, tj. například radost z toho, že jsem udělal tu správnou věc.

Externí validita zjednodušeně označuje míru, s jakou je možno výsledky laboratorních experimentů zobecnit pro reálnou ekonomiku. Jedná se o nejčastěji zmiňovanou výtku ekonomickým experimentům. Do určité míry v sobě zahrnuje některé aspekty i všech více zmíněných limit experimentů.

Experimentátoři na kritiku nedostatečné externí validity (a tedy i jisté umělosti) laboratorních experimentů reagují obvykle následujícími argumenty:

- Externí validita není podstatná u každého ekonomického experimentu (*Plott*), neboť v určitých případech experimenty testují pouze teoretické mikroekonomické modely bez aspirace na vysvětlení skutečných reálných vztahů.
- Ani laboratorní experimenty v přírodních vědách nezkoumají reálné prostředí. Například nikdo nezpochybňuje externí validitu medicínských experimentů prováděných na pokusných zvířatech, přestože laboratorní krysa je nepochybně jiná než běžná krysa.
- Úspěch v laboratoři je nutná, avšak nikoli postačující podmínka zobecnění. Experimentátoři jsou si vědomi, že laboratorní experiment je zejména východiskem pro vysvětlení reálných ekonomických vztahů. I proto jsou stále častěji laboratorní experimenty doprovázeny tzv. přirozenými (polními) experimenty, kdy je modelová situace testována v reálném prostředí.

Na druhou stranu, ekonomickým experimentům nelze upřít, že se jim podařilo do ekonomického zkoumání vnést „život“. Poprvé mají ekonomové možnost nejen sledovat výsledky interakcí různých subjektů na trhu, ale přímo tyto interakce ovlivňovat a zkoumat „co to udělá“.

Experimenty s veřejnými statky

Těžištěm zkoumání experimentální ekonomie v oblasti veřejné ekonomie je model veřejných statků, a to zejména mechanismus jejich soukromého poskytování na základě tzv. mechanismu dobrovolného přispívání na veřejný statek (VCM).

Důvodů jejich popularity je nesporně celá řada. Tím ústředním je atraktivnost studia reálného chování lidí v modelu dobrovolného přispívání na veřejné statky. Věžňovo dilema, které v pozadí tohoto modelu stojí a které bývá využíváno jako ilustrace sporu mezi soukromým a skupinovým zájmem, je zajímavé nejen pro ekonomy, ale i pro odborníky z jiných oborů, především psychologie, sociologie, či politologie.²⁴ Výsledky experimentů proto mohou přinést informaci nejen o chování lidí při přispívání na veřejný statek, ale lze je vztáhnout i na obecnější otázky. Například jaké jsou sklony k sobeckému chování a zda jsou tyto sklony univerzální, či zda se pro různé skupiny osob liší.²⁵

Jiným významným důvodem pro popularitu experimentů zkoumající dobrovolný mechanismus přispívání na veřejné statky (VCM) je přímá vazba výsledků těchto experimentů na konkrétní praktickou aplikaci. Touto aplikací jsou – zejména v USA – charitativní sbírky, resp. fundraisingové techniky při nichž jsou využívány. Experimenty s veřejnými statky mohou přinést základní ověření fungování zkoumaných technik, a to i při omezení, které ekonomické experimenty mají. Jestliže v týchž laboratorních podmínkách dosahuje některý z navrhovaných fundraisingových nástrojů výrazně vyšší efektivity než jiný, existuje reálná možnost, že tomu tak bude

²⁴ Tuto skutečnost lze dokumentovat i tím, že první experimenty s modelem přispívání na veřejné statky a souvisejícím černým pasažerstvím provedli psychologové Marwell a Amesová.

²⁵ Celá řada ekonomických experimentů se věnovala otázce, zda jsou ekonomové více či stejně sobečtí jako studenti, či absolventi jiných oborů. Výsledky některých z nich uvádíme dále, podrobnější přehled lze nalézt např. v ŠENEKLOVÁ a ŠPALEK (2009).

i v realitě. Je-li navíc možno laboratorní experiment přenést do reality v podobě polního experimentu, je validita výsledků a jejich praktické využití velmi výrazné.

Podoba modelu dobrovolného přispívání na veřejný statek (VCM – *voluntary contribution mechanism*) vychází z modelu soukromě poskytovaného veřejného statku, který jsme již představili ve třetí kapitole. Zajímáme se tedy o chování lidí v situaci, kdy nejsou žádnou vnější autoritou nuceni ke spolupráci, ačkoli by tato spolupráce byla pro všechny zainteresované výhodná.

Nejčastěji je využíván model označovaný jako *lineární hra s veřejnými statky* (*Linear public goods game*). Jeho základní podoba je následující:²⁶

$$U_i = w_i - g_i + \beta_i \left(\sum_{j=1}^N g_j \right) \quad (9.1)$$

kde je:

w_i - původní kapitál (vybavení tokens) i -té osoby. Tato proměnná vlastně udává disponibilní důchod, který jednotlivec může rozdělit mezi soukromé a veřejné statky. Rozdíl $w_i - g_i$ proto udává, jaké množství disponibilních prostředků jednotlivec utratí za soukromé statky (uloží na tzv. soukromý účet);

g_i - příspěvek i -té osoby na veřejný statek (společný účet);

β_i - příjem i -té osoby z poskytnutého veřejného statku. Tato hodnota je označována jako *Mezní příjem na hlavu* (Marginal per Capita Return, MPCR).²⁷ Jedná se o jednu ze stěžejních veličin, která do značné míry vyjadřuje *míru veřejnosti* daného statku. Předpokládáme, že se jednotlivec při zvažování, zda *přispět* či *nepřispět* na veřejný statek, řídí pravidly individuální spotřebitelské volby a maximalizuje vlastní užitek. Pak mezní příjem na hlavu (MPCR) lze definovat jako součin mezní míry substituce mezi veřejným a soukromým statkem a mezní míry transformace mezi těmito statky. Rostoucí hodnota MPCR značí klesající cenu veřejného statku (ve srovnání se soukromým).

Dalším předpokladem modelu VCM je, že se celkové množství poskytovaného veřejného statku odvíjí od výše vybraných příspěvků na tento statek. Množství poskytovaného veřejného statku je tedy rovno

$$G = \sum_{j=1}^N g_j \quad (9.2)$$

Uvedený model je v prováděných experimentech variován, či mírně modifikován, nicméně jeho podstata je základem většiny experimentů s veřejnými statky. Přínejmenším slouží jako benchmark pro posouzení efektivity navržené úpravy základního schématu, či odlišného nastavení parametrů modelu.

Základní podoba samotného experimentu s veřejnými statky má podobu jednoduché investiční hry. Její účastníci se rozhodují o investování jim svěřených prostředků (investičních bodů) na soukromý a veřejný statek. Hra je typicky anonymní a nekooperativní. Účastníci proto neznají chování ostatních (s výjimkou celkového příspěvku na veřejný statek) a nemohou spolu komunikovat. Veřejný statek je ob-

²⁶ Formální podoba modelu hry je převzata z BATINA a IHORI (2005). V téměř identické podobě je model VCM možno nalézt i v převažující části publikací z oblasti experimentů s veřejnými statky. Proto i tato publikace zachovává tuto podobu modelu, včetně označení jednotlivých proměnných. A to i přesto, že se tak formální podoba modelu liší od té, která byla využívána v předchozích kapitolách.

²⁷ Daná veličina byla takto poprvé označena v ISAAC, WALKER a THOMAS (1984).

V současné době lze říci, že je toto označení v rámci ekonomických experimentů standardní.

vykle simulován společným účtem, který splňuje obě základní charakteristiky čistého veřejného statku. Každý účastník získává stejný zisk ze společného účtu (nerivalita). Stejně tak má každý účastník nárok na tento zisk bez ohledu na to, zda na společný účet přispěl, či nepřispěl (nevyločitelnost).

Příklad experimentu s veřejnými statky, který probíhá ve výuce na Ekonomicko-správní fakultě MU, včetně jeho vyhodnocení, naleznete v ŠPALEK (2011, kapitola 11). Další příklad – tentokrát již experimentu zaměřeného na vyhodnocení konkrétních hypotéz – naleznete v ŠPALEK, BERNÁ (2011).

Volební experimenty

Zkoumání chování jednotlivců v rámci veřejné volby tvoří další významnou část experimentální veřejné ekonomie. Jednou z nejčastěji testovaných hypotéz v této oblasti je teorém středového voliče (voliče mediána). Značná část těchto experimentů využívá modelu vyvinutého Hotellingem (Hotelling, 1929). Mezi základní výsledky těchto experimentů patří (Schram, 2002):

- Za předpokladu dokonalých informací o pozicích hráčů a jejich výplatách je experimenty dosahován výsledek předpokládaný teorií;
- Konvergenci k voliči mediánu lze pozorovat i v případě nedokonalých informací;
- Na konvergenci k mediánovému voliči nemá vliv výše nákladů na získání potřebných informací.

Schram v této souvislosti podotýká, že „výsledky experimentů naznačují poměrně významnou podporu teoretických předpokladů. Navíc je dosahováno stabilních výsledků a objevuje se konvergence k mediánu i v případech, kdy voliči nemají dokonalé informace. Tento závěr ukazuje, že volební mechanismus může vést k ještě robustnějším výsledkům, než je predikováno teorií.“ (SCHRAM, 2002).

Jinou oblastí volebních experimentů je posouzení slavné Downsovy hypotézy iracionálního voliče (DOWNS, 1957). Model, pomocí něhož je možno sledovat účast u voleb, vychází z teorie her a poprvé jej uvedli PALFREY a ROSENTHAL (1983). Experimentálnímu ověření se následně věnují BORNSTEIN (1992) a SCHRAM a SONNEMANS (1996). Zjišťují, že volební účast je vyšší u plně většinových volebních systémů oproti poměrným systémům. Stejně tak se zvyšuje při opakování voleb ve stále stejné skupině, přičemž její velikost na účast nemá vliv.

Otázky k zamyšlení:

- 1) Ekonomické experimenty zažívají svůj rozvoj od poloviny 20. století. Proč se ekonomové o tuto metodu nezajímali dříve?
- 2) Jenou z nejčastějších výtek, která je adresována ekonomickým experimentům, je nedostatečná reprezentativnost zachycených subjektů. Jaké argumenty používají experimentátoři na obhajobu využití experimentální metody?
- 3) Pokuste se navrhnout podobu experimentu, který by zkoumal vybranou oblast veřejné volby. Jaké subjekty oslovíte? Co bude největším problémem při interpretaci výsledků?

Klíčová slova

Ekonomický experiment, teorie her, experimenty s veřejnými statky.

Literatura k tématu 12

1. ALM, J., JACOBSON, S. *Using Laboratory Experiments in Public Economics*. In National Tax Journal 60 (1), 129-152. 2007.
2. BATINA, R. G., IHORI, T. *Public goods: theories and evidence*. Berlín: Springer, 2005. ISBN 3540241744.
3. BORNSTEIN, G. *The Free-Rider Problem in Intergroup Conflicts over Step-Level and Continuous Public Goods*, In Journal of Personality and Social Psychology, 1992. 62: 597-606
4. DAVIS, D., HOLT Ch. *Experimental Economics*. New Jersey: Princeton University Press, 1993. 572 s. ISBN 0-691-04317-5
5. DOWNS, A. *An economic theory of democracy*. Renewed 1985. Boston : Addison-Wesley, 1957. 310 s. ISBN 0060417501.
6. HOTELLING, H. *Stability in competition*, In Economic Journal, 1929. 39, s. 41-57.
7. ISAAC, R. M., WALKER, J. M., THOMAS, S. H. *Divergent evidence on free riding: An experimental examination of possible explanation*. Public Choice, 1984. Vol. 43, No. 2: s. 113-149.
8. KAGEL, J.H., ROTH, A.E. eds, *Handbook of Experimental Economics*. Princeton, Princeton University Press. 1995.
9. LEDYARD, J.. *Public Goods: A Survey of Experimental Research*. In J.H. Kagel and A.E. Roth eds, *Handbook of Experimental Economics*. Princeton, Princeton University Press, 1995. s. 111-194.
10. PALFREY, T. R., ROSENTHAL H. (1983), *A Strategic Calculus of Voting*. In Public choice, 1983. Vol. 41 No. 1. s. 7-53.
11. SCHRAM, A. *Experimental Public Choice*. In Tinbergen Institute Discussion Papers, 2002.
12. SCHRAM, A., SONNEMANS, J. *Voter Turnout as a Participation Game: An Experimental Investigation*. In International Journal of Game Theory. 1996, 25. s. 385-406.
13. ŠENEKLOVÁ, J., ŠPALEK, J. *Jsou ekonomové jiní? Ekonomický model versus realita*. In Politická ekonomie. Praha : Oeconomica, 2009. 57, 1, s. 21-45.

14. ŠPALEK, J., BERNÁ, Z. Threshold Effectiveness in Contributing to the Public Goods: Experiments Involving Czech Students. *Prague Economic Papers*, Vol 3, 2011, p. 250-267.
15. ŠPALEK, J. *Veřejné statky: Teorie a experiment*. 1. vyd. Praha : C.H, Beck, 2011. 224 s. Edice Ekonomie. ISBN 978-80-7400-353-0.